

Barcode : 99999990293084

Title - Vararuchi Kosha

Author - P.C.Nahar

Language - sanskrit

Pages - 52

Publication Year - 1920

Barcode EAN.UCC-13

श्रीगणेशायनमः॥ पाशांकुशप्रभृतिभूषणभूषितेरी
 र्वांगरम्यरमणीयविविन्नवेषां॥ ३॥ इति शब्दविशेषः
 कमनीयरूपानुगुणं भजामि सततं त्रिपुरारिसेना॥ ४॥
 शब्दा बहुविधा लोके संति यद्यपि विस्तरात्॥ तथापि
 केचिद्गच्छन्ते छात्राभावत्कहेतवे॥ २॥ जातिशब्दाः त्रि
 या शब्दा गुणशब्दास्तथापरे॥ संज्ञाभेदाभवंत्यत्र संज्ञा
 पादुच्यते विधिः॥ ३॥ गौरम्बः पुरुषो हस्ती शकुनि द्रो
 ह्यणस्त्विति॥ एधते धयते शेते भवतीत्येवम् द्रव्यः॥
 ४॥ रक्तः श्वेतोर्बुदः कृष्ण एवंडित्येकपित्यवयवः॥ पु
 सिकेचित्त्रियामन्येक्रीबेकेचिदुदीरिताः॥ ५॥ केशव
 केशवतीस्त्रि स्यात्त्रो मशः पुरुषः स्मृतः॥ अनन्यो
 रयच्चतुष्टे प्रोक्तं न पुंसर्कः॥ ६॥ दृष्टा जेमिनिबे शब्द
 रचनां कात्यायनीयं मतं व्यासीयं कविशंकराभृति
 भिर्यद्भाषितं निश्चयात्॥ यच्चानंदकविप्रवीरचितं
 बद्धं च यदंडिना यद्वात्स्यायनशाम्बतादिकथितं कुर्ये
 मिधानाद्भुतं॥ ७॥ माकुर्वतुभयं करलकलितः प्रायः
 श्रुतेर्नाशनात् सर्वभ्रातृजनादनेककविताहीनः प्रागभा
 श्रयात्॥ उद्धारं भवतां विधाय हृदये भो भ्रातरे
 याकर्त्तव्यः परमो ह्यमः श्रमविधेः शब्दात्कुतः
 ८॥ किंपद्य भाररचनाभिरनेकवारं किंवग्लने
 हृदं परीतवाक्यैः॥ यत्प्रभ्यते किल समाधिवि
 धानात्किंतत्र विस्तरविवेचनवाभिरर्थः॥ ९॥
 शब्दजलधेरखिलस्य पारंसारं विधाय विधिना

वररुचि कोश

विचारत् ॥ शंबूकमर्कटभूषादिभिस्त्वसंगः प्रायोभवेवि
 हनरलमिलिः कदापि ॥ १० ॥ यावान्कश्चिन्नांतः शब्दोत्र
 नपुंसकेहि वोद्ब्यः ॥ वर्जहिपुत्रमंत्रश्चिन्नेवंगरिभ्रं
 च ॥ ११ ॥ यावानितिसमुच्चयोकश्चिद्यस्मांतः शब्दः सन
 पुंसकेवोद्ब्यः ॥ पुत्रमंत्रश्चिन्नेवंगरिभ्रं
 यथा ॥ सूत्रंशस्त्रंशस्त्रंमित्रंपत्रंपवित्रंच ॥ गात्रंपोत्रंपात्रं
 दात्रं सत्रंपरित्रंचेत्यादि ॥ अयंपुत्रः सुतः अयंमंत्रो होम
 वाच्यो वेदश्च ॥ हिशब्दोनुक्तसमुच्चयार्थः ॥ तेनकुत्रका
 न्नविष्णुमित्रादीनांपुस्त्वप्राप्तेः सिद्धिः ॥ अयंकुत्रो नर्त्तकः
 आतपवारणवाचकस्यकुत्रशब्दस्यनपुंसकत्वेव ॥ इदं
 कुत्रं वर्षातपवारणं ॥ अयंकुत्रोऽध्याता अयंविष्णुमित्रः
 च ॥ अयंविष्णुमित्रः ॥ यात्रामात्राभस्त्रादंष्ट्राविघातित्रयांवरत्रा
 च ॥ इदूदंतयश्चैकाचश्चरदृष्ट्यावृषश्चैव ॥ १२ ॥ या
 त्रामात्रादिकान्शब्दान्स्त्रियांस्त्र्यालिंगे विद्याज्जानीया
 दित्यर्थः ॥ इयंपात्रातीर्थीदिगमनं ॥ इयंमात्राः सप्तवयव
 स्तोक्तं च ॥ इयंभस्त्रालोहधमनी ॥ इयंदंष्ट्रादशनविशे
 षः ॥ इयंवरत्रात्रिगुणीकृतारज्जुः ॥ वरत्रादीनामपिन्नांत
 त्वाभ्रपुंसकत्वेप्राप्ते ॥ वूमः ॥ जप्रत्ययाभावात्तद्व्यवस्था
 भावादिति ॥ भावोतंत्रच ॥ भाववाचकाद्भातोस्त्रप्रत्ययः
 स्यात् ॥ ईच्चुच्चईदूतोतावंतेयस्यतदिदंशब्दरूपमीदू
 दंत अंतः शब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते ॥ इदंते श्रूयमाणं
 पदंप्रत्येकमभिसंबध्यतेइत्युक्तत्वात् ॥ एकोच्यस्यत
 तएकाचएकस्वरमित्यर्थः ॥ इदूदंतयश्चैकाचस्त्रियांत

च्छब्दरूपं भवति ॥ इयं स्त्री योषित् ॥ इयं श्री देवता विशेषः ॥ प्रभुशक्तिश्च ॥ इयं भूरक्ष्णो रूपरिरेखा ॥ एकाजित्किं ॥ सेनानीः ॥ ग्रामणीः ॥ शरदादयोपि स्त्रियां ॥ इयं शत्रुक्रतुविशेषः ॥ इयं दरतृयावास्थानं ॥ इयं दृषत्शिला ॥ इयं प्रावृट्जलधरसमयः ॥ चकारः समुच्चयार्थः ॥ एवकारेवधारणे ॥ स्कूणोर्णे स्त्रीयोगे स्त्री एह शश पूर्वकयोर्नपुंसकता ॥ सर्वस्यासिनामो जलनाम्नश्चेव मुक्तापः ॥ १३ ॥ स्कूणोर्ग इति ॥ स्कूणाचोर्ण च स्कूणोर्णे स्त्रीयोगे स्तः स्त्रीलिङ्गे भवत इत्यर्थः ॥ इयं स्कूणाकाष्ठमयी द्विकर्णिका ॥ इयं मूर्णामेषलोमा ॥ तयोरेव स्कूणोर्णयोर्धया संख्य एह शश पूर्वकयोर्नपुंसकत्वं ॥ इदं गृहस्कूणं ॥ इदं शशोर्णं गृहशश पूर्वकयोरिति किं ॥ इह मा भून् इयं शाला स्कूणा ॥ इयं मेघोर्णा ॥ सर्वशब्दानि विविशेषवाची ॥ सर्वमसिनामजलनामचनपुंसके भवति ॥ असिनामतावत् ॥ इदमसिलोचनं ॥ नेत्रं नयनं चक्षुर्देयं वक्त्रमीक्षणदि ॥ अत्यपर्याप्त इदं जलंतोयं सलिलमंबुनीरं वारवारिकाननमुदकं वनमित्येवमादि ॥ जलशब्दत्वादप्यशब्दस्यापि नपुंसकत्वं प्राप्नोतीत्याह मुक्तापः अप्यशब्दवर्जयित्वेत्यर्थः ॥ अस्पृष्टिरूपधिकारात् स्त्रियात्वं ॥ इमा आपः बहुवचनांतः सदैव ॥ जलकुसुमनामसर्वे नपुंसकं स्यात्पद्यस्तु विभाषया ॥ अभाटते बुद्ध्या हि केशनखदंतसंज्ञाश्च ॥ १४ ॥ जलकुसुमनामसर्वे निर्विशेषं नपुंसकलिङ्गं भवति ॥ तद्यथा ॥ इदं कमलं पंकजं कोकनदं कलहारं कुशेशयमित्यादि ॥ ज

लकुसुमद्वारेणनपुंसकत्वेप्राप्तेपद्यस्यविभाषाक्रियते
 ॥ इदं पद्यं ॥ अयं पद्य इति उक्तं च ॥ वसेते शीतभीतेन को
 किलेन वने रुतं ॥ अंतर्जल गताः पद्याः श्रोतुकामा इवो
 त्थिताः ॥ अतेशब्देवर्जनार्थवर्तते ॥ अभ्रशब्दमेकं व
 र्जयित्वा अंबुदामेघास्तेषामारव्यासंज्ञापर्याया इत्यर्थः
 तंबुदाख्याः शब्दाः पुंसि भवन्ति तद्यथा ॥ इमे अंबुदामेघाः
 पयोधरा घन जीमूता जलधरा बलाहकाः कंधरा इत्येव
 मादयः ॥ इमे केशाः ॥ इमे दंताः ॥ इमे नखाः ॥ कंठस्तन
 बाहुनां संज्ञाः पुंसि स्त्रियां भवेद्ग्रीवा ॥ एष ललाटे शोदरज
 तूणि न पुंसकानि स्युः ॥ १५ ॥ कंठ संज्ञाः स्तन संज्ञाः बाहु
 संज्ञाश्च पुंसि भवन्ति ॥ अयं कंठः ॥ गल इत्यादिः ॥ स्तन सं
 ज्ञाश्च ॥ अयं स्तनः कुचः पयोधर इत्यादिः ॥ बाहु संज्ञाश्च
 भुजस्तरणः धरणः चालन इत्यादिः ॥ कंठ संज्ञकत्वाद्ग्री
 वाशब्दस्यापि पुंसि प्रयोगः प्राप्नोतीत्याह ॥ स्त्रियां भवेद्ग्री
 वा ॥ ग्रीवाशब्दस्य स्त्रीलिंगता भवति ॥ इयं ग्रीवा शिरोधरा
 कंधरा इत्येवमादयः ॥ एषादयः शब्दान पुंसके स्युः ॥ त
 द्यथा ॥ इदं एष्टं पार्श्वयो र्यष्टिः इदं ललाटे भ्रुवोरुपरि स्था
 नं ॥ इदं मंशस्तनयोरुपरि स्थानं ॥ इदं मुदं रंजठरः ॥ इ
 दं जत्रुस्कंधसंबन्धि ॥ इत्येवमादयः ॥ उर्मिर्ध्वन्यं जल
 यः पुंस्यो ष्टकपोलगुल्फसंज्ञाश्च ॥ घञ्चैरच्चक्रदोरपुस्या
 ह्रल्लमंधकारश्च ॥ १६ ॥ उर्मिश्च ध्वनिश्च अंजलिश्च
 उर्मिर्ध्वन्यं जलयः ॥ एतेशब्दाः पुंसि भवन्ति ॥ अयमू
 र्मिस्तरंगः ॥ अयध्वनिः शब्दः अयमंजलिः करपुटः ओ

षकपोलगुल्फसंज्ञाश्चसंज्ञाशब्दःप्रत्येकमभिसंबध्यते
 ओष्ठश्चकपोलश्चगुल्फश्चओष्ठकपोलगुल्फाः॥एतेषां सं
 ज्ञाःपर्यायास्तेषुंतिभवंति॥अयमोष्ठःअधरःदंतच्छदः
 अयंकपोलःगंडुइत्येवमादयः॥अयंगुल्फःपादग्रंथिःपु
 ठःपूठइत्येवमादयःघञ्चरश्चक्रदोरश्चपदरुजवेगसु
 शोघजित्येवमादिनाप्रकरणेघञोविहितइति॥येनवि
 धिस्तदंतस्येतिघञ्प्रत्ययांताःशब्दाःपुंतिभवंति॥त
 दृथा॥पादःरोगःवेगःस्पर्शःपाकःत्यागःयोगःप्रसादः
 भेदःछेदःदाहःदोषःप्रकारविकारइत्येवमादयः॥एर
 जिति॥एरज्जुर्वर्णातादच्प्रत्ययःस्यात्॥अयंजयःन
 यःतथाक्रदोरप्॥अर्वर्णातादुवर्णाताच्चधातोरप्प्रत्य
 यःस्यात्॥तत्रक्रवर्णातात्॥अयंकरः॥वरः॥भरः॥शरः
 नरः॥इत्येवमादयः॥उवर्णातात्॥अयंलवः॥पवः॥भवः
 इत्येवमादयः॥घञंतादंधकारशब्दस्यापिनित्यंपुंस्त्वंस्या
 दित्याह॥बहुलमंधकारश्च॥अंधकारेबहुलंपुंलिङ्गेभ
 वति॥विभाषाभवतीत्यर्थः॥इदंअंधकारं॥अयंअंधका
 रः॥तथाचोक्तं॥नेहागमोस्तिशालभंस्यनमारुतस्यस्मे
 हस्योपिनभवेत्प्रथमेप्रदेशेअव्यक्तवस्तुपुरुषप्रतिवो
 धितेनपारावतेनपतताकृतमंधकारं॥प्राण्यंगमिदंतं
 स्तिकुक्षिपाणीन्विमुच्यसर्वस्त्री॥जंघाधिरास्तुषानासि
 काचूडावसाचैव॥१७॥प्राणोनामवायुःसोस्यास्तीतिप्रा
 णीतस्यांगंप्राणयंगंइकारःअंतेयस्यतदिदंतं॥तस्तर्वस्त्री
 लिङ्गंभवति॥तदृथा॥इयंकटिःश्रोणिः॥अंगुलिःपंक्तिरि

त्यादिवस्तिकुक्षिपाणीनामपिदंतत्वाच्चस्त्रीत्वेप्राप्तेवा
 धःक्रियते॥एतान्विमुख्यवर्जयित्वेत्यर्थः॥पुंसीत्यधिका
 रात्तेषांपुंस्त्वमेवभवति॥अयंवस्तिःनाभेरधः॥अयंकु
 क्षिरुदरस्थानं॥अयंपाणिर्हस्तइति॥जंघादयःशब्दाः
 स्त्रियां भवन्ति॥इयंजंघाजानुनोरधस्तात्॥पादस्योपरि
 स्थाच॥इयंशिरादेहधारिणी॥इयंस्तुषापुत्रवधूः॥इयं
 नासिकागंधहारिणी॥इयंचूडाशिखा॥इयंवसाशोणि
 तविकारः॥स्नेहश्च॥स्त्रक्स्तुक्स्फिकृत्वगूवाग्योषितो
 हिविधास्त्रियांघुनावौच॥दीधितिमेकासुत्कारश्म्यभि
 धानंतुपुंसेव॥१८॥स्त्रगादयःशब्दाःस्त्रियांभवन्ति॥त
 द्यथा॥इयंस्त्रक्माला॥इयंस्तुक्क्यजोपकरणभांडं॥इयं
 स्फिकृक्कटिप्रदेशः॥इयंत्वक्बहिष्मर्म॥इयंवाक्काणी
 इयंयोषित्वाला॥घोश्चनौश्चघुनावौचस्त्रियांभवतःइ
 यंघोःस्वर्गः॥इयंनौः॥जलतरणिः॥हिशब्दःपादपूरणे
 दीधीतिमेकांवर्जयित्वाश्मिवाचकाःशब्दाःपर्यायाश्च
 येतेपुंसिभवन्ति॥तद्यथाइमेरश्मयःप्रग्रहाःकिरणाःअं
 शवःपादाःमयूखाः॥अभीषवः॥गभस्तयः॥घृणयइत्ये
 वमादयः॥दीधितिशब्दःस्त्र्याधिकारात्स्त्रियांभवति॥
 इयंदीधितिः॥तुशब्दःपादपूरणे॥मूर्द्धासतसमज्जश्रे
 ष्मात्माश्मयूवपूषराजभीरहितं॥सर्वेद्यद्वंनानंतंनपुंस
 कंपुंसिवाभवेद्ब्रह्मा॥१९॥मूर्द्धन्उक्षन्तसन्मज्जन्
 श्लेषन्आत्मन्अश्मन्युवन्पूषन्इत्येतेःशब्देरहितं
 वर्जितंयदन्यतरद्यकंहिस्वरंनानंतंप्रातिपदिकंतत्सर्वं

नपुंसकं भवति॥ यथा इदं चर्मवर्मशर्मभस्मसद्यलोम
 इत्येवमादयः॥ मूर्द्धादयोऽपि नांतत्वात् द्यक्त्वा अतस्तेषां
 सपि नपुंसकता प्राप्नोति॥ तदर्थमिति प्रतिषेधः कृतः मू
 र्द्धाक्षतक्षेत्यादिपुंलिङ्गाधिकारात्पुंसि भवति॥ यथा अयं
 मूर्द्धाशिरः॥ उक्षावृषभः॥ मज्जासारः॥ तक्षावर्द्धकिः श्ले
 ष्माधातुविकारः॥ आत्माशरीरस्कृः॥ अश्मानीलः॥ युवा
 तरुणः॥ पूषादित्यः पुंसि वा भवेद्ब्रह्मेति॥ द्यक्त्वा न्नां
 तत्वाच्च ब्रह्मशब्दस्य नपुंसकत्वे प्राप्ते पुंस्त्वं वा विधीयते
 ब्रह्मशब्दोऽनपुंसकलिङ्गो भवति॥ इदं ब्रह्मा वेदाध्यय
 नमीश्वरश्च॥ अयं ब्रह्मा प्रजापतिः॥ यद्येवं यत् द्यक्त्वा न्नां
 तंतन्मपुंसकं॥ एवं सति राजन्शब्दस्यापि नपुंसकता
 स्यात् पुंस्त्वं तर्भा वोद्द्रष्टव्यः॥ १९॥ त्रुटि सीमसंध्या रात्र
 यः स्त्रियां धूलिवेणि स्वार्यश्च॥ पुंसि निशीथो ज्योत्स्नाद
 यां शलाका स्त्रियां नित्यं॥ २०॥ एते शब्दाः स्त्रियां भवन्ति
 इयं त्रुटिः स्वल्पः॥ इयं सीमा ग्राममर्थदा॥ इयं संध्यादि
 ना वसानं॥ इयं रात्रिः शर्वरी इयं धूलिः पांसुः॥ इयं वेणी
 केशरचना॥ इयं खारी परिमाणविशेषः निशीथशब्दः
 पुंसि भवति॥ अयं निशीथो र्धरात्रः॥ ज्योत्स्नादया शला
 काः स्त्रियां भवन्ति॥ इयं ज्योत्स्ना चंद्रप्रभा॥ इयं दया क
 रुणा इयं शलाका लोहधर्मनी॥ नित्यग्रहणं विभाषा
 निवृत्त्यर्थं॥ पुंयोगे कर्णहन् नपुंसके श्मश्रुजानुगुदशब्दाः
 एकाभिधानता स्यादस्त्राश्रुणोर्नित्यं॥ २१॥ पुंसो योगः पुं
 योगः तस्मिन् कर्णहन् भवतः॥ यथा अयं कर्णः श्रोत्रं कुंती

पुत्रश्च॥ हनुः कपोलप्रदेशः॥ श्मश्रुजानुगुदशब्दाः न
 पुंसके भवन्ति॥ इदं श्मश्रुमुखैकदेशरोमराजिः इदं जा
 नुजं घामध्यस्थानं॥ इदं गुदमपानं॥ अभिधीयतेऽनेने
 त्यभिधानं एकंच तदभिधानं च तस्य भावः एकाभिधा
 नता स्यात् भवेदित्यर्थः॥ अस्त्राश्रुणोर्नित्यं न पुंसकता
 भवति॥ इदमस्त्रं॥ इदमश्रु॥ नयनजलमिति॥ एक ए
 वार्थः नित्यवचनं पूर्ववत्॥ २१॥ घुसकिरुपसर्गपूर्वः
 पुंस्यन्योपपदेवेषु पूर्वः स्त्री॥ येभ्यो नञ्प्रत्ययस्युक्तान्या
 ज्ञा विनाविद्धि॥ २२॥ घुइति॥ दाधाध्वदाविति षशां धा
 तूनां घुसंज्ञाविहिता॥ सहकिनावर्त्तत इति सकिः उपस
 र्गेषोः किरित्यादिनाविहितः किप्रत्ययोगृह्यते उपसर्गा
 प्रादयः॥ उपसर्गाः क्रियायोग इति॥ उपसर्गः पूर्वो यस्य
 स एव पुंलिंगो भवति॥ यथा अयमादिनिधिः॥ प्रणिधिः
 आधिः सन्निधिः॥ इत्येवमादयः॥ अन्योपपदकर्मण्य
 धिकरणे चेति किप्रत्ययः॥ अयं संभोधिः॥ जलधिः उ
 दधिः तोयाधिः शरधिः इत्येवमादयः॥ इषुशब्दोपपदे
 वास्त्री॥ इयमिषुधिः॥ अयमिषुधिः॥ तूणीरं येभ्यो धातु
 भ्यो नञ्प्रत्ययः॥ तान्युस्युक्तान्विद्धि जानीहि॥ याञ्च श
 ब्दं वर्जयित्वा॥ यज। याच। यत॥ विष्। प्रष्। रक्षो नञि
 तिनञ्प्रत्ययः॥ अयं यज्ञः॥ यत्नः॥ विष्ठाः॥ प्रष्टाः रक्षः
 एवं तर्हि याञ्च शब्दस्यापि नञंतत्त्वान्न पुंस्त्वं स्यात्॥ इ
 त्यत आह॥ याञ्चा विनेति॥ रूप्यधिकारात् स्त्रीयाञ्चार्थ
 ना॥ २२॥ तनुकायशरीराणि स्त्री पुंन पुंसकेषु जानीहि॥

दधिसक्थ्यस्कीनिस्युर्नपुंसकेस्त्रीतुकक्षास्यात्॥२३॥
 तान्शब्दान्यथासंख्यं स्त्रीपुन्रपुंसकेषुविद्धि॥इयंत
 नुः॥अयंकायः॥इदंशरीरं॥दधिसक्थ्यस्थिशब्दानपुं
 सकेस्युः॥यथाइदं दधि॥क्षीरविकारः॥इदंसक्थिउ
 र्वोर्मध्यं॥इदमस्किंकीकसं॥कक्षाशब्दःस्त्रियांभवेत्
 यथाइयंकक्षाबाहुमूलं॥अन्यच्च॥जघनाभरणेस्त्रिणां
 करीणांमध्यबंधने॥अवस्थासुचहर्म्याणांनित्यंकक्षा
 व्यवस्थिता॥२३॥सुमनोप्सरौविरहितमद्यक्कमसंतंतु
 पुंसिस्यात्॥द्यक्पुनर्नपुंसकप्रकृतादन्यत्रवैजरसः
 ॥२४॥सुमनस्रअप्सरस्रइत्येताभ्यांविरहितमुभितमि
 त्यर्थः॥अस्रअंतेयस्यतदिदमसंतंतुपुंसिभवेदित्यर्थः॥
 अयमंगिराःचंद्रमाःस्कूलशिराः॥पूरुरवाः॥उच्चैश्चवाः
 दुर्वासाः॥पृथुयशाइत्यादयः॥सुमनसोप्सरसश्चरु
 धिकारास्त्रियांप्रवृत्तिः॥इमाःसुमनसःकुसुमानि॥इ
 माअप्सरसोदेवस्त्रियः॥द्यक्कमसंतंतुपुंसकंभवति॥इ
 दमोजःतेजःवर्चःशिरःयशःकंदंश्रोतःचेतःपयः॥त
 पःअंभःजरस्रशब्दस्यापिनपुंसकतास्यादित्यतआहा
 न्यत्रवैजरसः॥नपुंसकात्प्रकृताच्चपुंस्त्रिणादन्यस्मिन्
 जरस्रशब्दोभवति॥स्त्रियां॥इयंजरावृद्धभावः॥२४॥
 पुंसिप्सुरखुरविंद्दिप्सुपापुमणिकीलकेलिवलयः॥निघ
 संघोहोपघ्नोघविघ्नघर्मार्घवर्णाश्च॥२५॥एतेशर्वापुंसि
 भवंति॥तद्यथा॥अयंप्सुरः॥नापितोपकरणःअयंखुरः
 पशुपादः॥अयंविंदुःविसर्जनीयावयवः॥अन्यच्च॥अ

यमिषुःसस्यजातिः॥अयंपायुःअपानं॥अयंमणिः॥रत्नंकी
लशंकुः॥प्रहरणविशेषः॥अयंकेलिः॥हासः॥अयंकलिः॥
कलहः॥अयंवलिर्देत्यः॥राजगृह्यदेवतोपहारोच॥निघा
दयःशब्दाःपुंसिभवन्ति॥अयंनिघःपर्वतः॥अयंसंघःसमूहः
अयमुहःप्रशस्तः॥अयमुपघ्नआश्रयः॥पर्वतश्च॥अयमो
घोनदीवेगः॥पुरुषारंभश्च॥विघ्नःकर्मनिघातः॥घर्मेनि
राघः॥अर्घःपूजामूल्यविशेषः॥वर्णोहरितपीतादिः॥ब्राह्म
णादिः॥अकारादीनिचाक्षराणि॥२५॥पणगुणगणकणशे
णाःकिणफणघुणशाणवाणचूर्णाश्च॥नित्यंहिपुंसिपंथा
वाष्योष्माध्वानश्चविज्ञेयाः॥२६॥पणादयःशब्दाःपुंसि
भवन्ति॥अयंपणोविंशतिगंडकः॥अयंगुणःसंख्याख्यःशुक्ला
दिपाटलादिश्चअयंगणःसंघातअयंकणःपरमाणुः॥शोणोनदः
किणोनिकषःफणोभुजंगफणःघुणःकीटविशेषः॥शाणःपा
षाणविकारः॥वाणःशरःअसुरःघृष्टिकाच॥अयंचूर्णःश
कलःखंडइत्यर्थः॥अयंपंथामार्गः॥अयंवाष्योऽशु॥अय
मूष्माधर्मः॥अयमध्वामार्गः॥नित्यग्रहणंविभाषानिवृत्य
र्थः॥२६॥नपुंसकेष्वभ्रतृणरणार्णानि॥वीणातूणा
घोणाघृणास्तुनियतंस्त्रियांविद्यात्॥२७॥एतेनपुंसकलि
गेभवन्ति॥इदंस्वभ्रंगर्तः॥इदंतृणंगृहच्छादनद्रव्यविशेषः
रणंसुद्धं॥ऋणमुद्धारः॥अधमर्णश्चएतान्शब्दान्स्त्रियांनि
यतंनिश्चितंविद्यात्॥इयंवीणावाद्यविशेषः॥तूणाइषुधिः
इयंघोणानासिका॥इयंघृणादयाबुद्धिः॥तुशब्दः॥पादपूर
णे॥२७॥यदन्तमकर्तरितन्नपुंसकेविद्यनिःस्त्रिया

मेव॥ योभावेऽणापौतौपुंस्युक्तौमन्युमृत्यूच॥२८॥ अ
 नअंतेयस्यतदिदमनांतअकर्तरिअनप्रत्ययांतयत्प्रातिप
 दिकंतन्नपुंसकेविद्धिजिहि॥ नपुंसकाद्भावेक्तइत्यत्रव
 र्तमानेत्पुङ्गुइतित्युट्॥ युवोरनामित्यनादेशःवचनं॥ भजनं
 भाजनं॥ पानं॥ आसनं॥ प्रयाणं॥ शासनं॥ अधिकरणमित्या
 दि॥ अकर्तरिति किं॥ नद्यादिभ्योत्पुट्॥ नंदनः॥ मरणःम
 दनः॥ कुलनः॥ शतनः॥ दमनः॥ संकर्षणः॥ मधुसूदनःज
 नार्दनइत्यादि॥ अनिःस्त्रियामेव॥ एवकारोवधारणार्थः
 अक्रोशेनअनिः॥ यथाइयमंभोजनिःअकरणिःअहरणिः
 अखादनिः॥ अशरणिरित्येवमादिः॥ अणचअञ्चअणापौ
 यौतौपुंस्युक्तौ॥ णौअण्चेत्यण्प्रत्ययः॥ त्यागः॥ उपदेशःउ
 पसर्गःइत्यण्प्रत्ययः॥ निघःपर्वतः॥ किंचान्यौमन्युमृत्यू
 पुंसिभवतः॥ अयंमन्युर्दयाशोकश्चमृत्फर्नाशः॥२९॥ ॥
 पटपुटकटघटचंडवाटजूटवटाहिपुंस्युक्ताः॥ अवटख
 टपटकिराटकीटाश्चकूटतटयोश्चनपुंसकता॥२८॥ ॥
 एतेपटादयःशब्दाःपुंसिभवंति॥ अयंपटःप्रावरणः॥ पुटःप
 त्रस्य॥ कटस्तृणस्य॥ कटोगजकुंभश्च घटःकलशः॥ चंडः
 फलनिबंधनं॥ वाटःमार्गःजूटःकेशबंधनं॥ वटोवृक्षविशे
 षः॥ अवटःकूपः॥ खटःशिरसिप्रहारः॥ पटःराजप्रसादः॥
 किराटोवणिक्॥ कीटःकृमिः॥ कूटतटशब्देनपुंसकेभव
 तः॥ इदंकूटंद्रव्यस्थानं॥ इदंतटंनदीकूटं॥२८॥ घं
 टाजटासटानांप्रथमाप्रकृतिर्वसाशिफानांचस्वर्नाम्नां
 पुंयोगस्त्रिविष्टपंस्पादुभयहीनं॥२९॥ एतेघंटादयःशब्दा

स्त्रियां भवन्ति ॥ प्रथमा कृतिः स्त्रीलिङ्गमित्यर्थः ॥ इयं घंटा वा
 द्यविशेषः ॥ इयं जटा केशविन्यासः ॥ इयं सटा केशरः ॥ इयं
 वसामेदः ॥ इयं शिफा कंदः ॥ अयं स्वर्गः नाकः ॥ अयं त्रिदिवः
 स्वर्गादिनामत्वात्पुंस्त्वं त्रिविष्टपस्य प्राप्नोतीत्यत आह ॥
 त्रिविष्टपं स्यादुभयहीनं ॥ न स्त्रीनपुमानित्यर्थः ॥ इदं त्रि
 विष्टपं स्वर्गः २९ ॥ संवत्सरगिरिमासार्णवर्तुदेवासुर
 मिधानानां ॥ नित्यं पुंयोगः स्याच्छरासिपंकारिनाम्नां च
 ॥ ३० ॥ अभिधानशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते ॥ संवत्स
 राभिधायिनां शब्दानां संवत्सरपर्यायाणां च ॥ गिर्यादिपर्य
 याणां च ॥ पुंयोगः स्यादित्यर्थः ॥ तद्यथा ॥ अयं संवत्सरः हा
 यनोद्दइत्यादि ॥ अयं गिरिः पर्वतः धरशैलइत्यादि ॥ मा
 साभिधायिनां ॥ अयं मासः ॥ द्विपक्षः ॥ मासविशेषोऽपि पुंसि
 अयं चैत्रः वैशाखः ज्येष्ठः आषाढइत्यादि ॥ अर्णववाचिनं
 अयमर्णवः ॥ समुद्रः सागरः पारावारः सरित्पतिरित्यादि ॥
 अयमृतुः वसंतः ॥ ग्रीष्मः देववाचिर्ना ॥ देवः सुरः ॥ असुर
 वाचिर्ना ॥ असुरः दैत्यः शराभिधायिनां शरः कांडः ॥ अय
 मसिः खड्गः मंडलाग्रः ॥ अयं पंकः कर्दमः ॥ जंबालः ॥ अयम
 रिः शत्रुः वैरी ॥ रिपुः ॥ विपक्षइत्यादि ॥ ३० ॥ भाष्ककुक्
 शारज्ज्वष्टकाश्च नित्यं स्त्रीयामीषिकाच ॥ विद्युद्दिग्भू
 म्यभिधानं वल्लीसरितां च विज्ञेयं ३१ ॥ एते शब्दाः नित्यं
 स्त्रियां भवन्ति ॥ इयं भाः ॥ दीप्तिः ॥ कक्षुः पामा ॥ कशादनी र
 ज्जुः कुशमयी ॥ इष्ट का ॥ पक्कमृत्तिका ॥ ईषिका वीरणशू
 लाका ॥ कष्टिका च ॥ विद्युदादीनामभिधानं स्त्रियां भवति

यथा इयं विद्युत्तडित् ॥ चंचला ॥ शतद्रुदाक्षणप्रभा ॥
 सौदामिनी ॥ ऐरावतीत्यादि ॥ दिग्भिधानं ॥ आशा ॥ काष्ठा
 ककुप् ॥ विदिगित्यादयः भूम्यभिधानं ॥ इयं भूमिः ॥ ध
 रारसा ॥ पृथ्वीक्षमाक्ष्मा इत्यादिः ॥ वल्लभभिधानं ॥ इयं व
 स्त्री ॥ व्रततिः ॥ प्रतानिनी इत्यादयः ॥ सरिदभिधानं ॥ इ
 यं सरित् ॥ नदीकुल्यास्त्रवंतीनिम्नगतटिनीत्यादयः ॥
 ३१ ॥ क्वायासुरानिशावा लुकाः स्त्रियां सुश्र्वमूकं ये
 राश्र्व ॥ आपत्संपद्विपत्प्रतिपत्समिद्धिपुषश्चैव ॥ ३२
 ॥ क्वायादयः शब्दाः स्त्रियां सुभवेयुरित्यर्थः ॥ यथा क्वा
 या वृक्षादेः प्रतिबिंबः ॥ सुरामदिरानिशा रात्रिः ॥ वालुका
 सिकता चमूः सेना ॥ कंथा प्रसिद्धा ॥ इराजलभूमिः ॥ ए
 ते शब्दाः ॥ स्त्रीलिङ्गे भवन्ति ॥ यथा इयमापत् व्यसनं ॥ सं
 पद्धनं ॥ विपत् दुःखं प्रतिपत्तिथिविशेषः ॥ समित्काष्ठं ॥
 विपुद्बिंदुः ॥ ३२ ॥ कुशकूबरकुंजांकुरकुठारकुंद
 कुतुपाहिपुंस्फक्ताः ॥ कुलकूलकुंकुमानितुनपुंसका
 न्येव जानीयात् ॥ ३३ ॥ एते शब्दाः पुल्लिङ्गे उक्ताः ॥ यथा
 यंकुशः ॥ दर्भः ॥ अयंकूवरोरथस्कंधः ॥ कुंजोगहनः ॥ अं
 कुरो बीजप्रादुर्भावः ॥ कुठारः परशुः ॥ कुंदपुष्पजातिः
 कुतुपश्चर्मपात्रं ॥ एतानि नपुंसकानि जानीयात् ॥ एव
 कारोवधारणे ॥ इदं कुलं ब्राह्मणानां ॥ कुलं नदीतटं ॥ कुं
 कुमं काश्मीरं ॥ ३३ ॥ लोहमुखपर्णवनधनसंज्ञाश्च
 नपुंसके प्रोक्ताः ॥ शीरार्थे पुंस्युक्ता वटवीतूक्ता स्त्रिया
 मेव ॥ ३४ ॥ संज्ञाशब्दः प्रत्येकमभिसंवध्यते ॥ लोहादि

सज्जानपुंसकं भवति ॥ इदं लोहमायसं ॥ मुखं लपनं तुंडमाननं
 मित्यादि ॥ इदं पर्णं पलाशमित्यादि ॥ वनं विपिनं काननमि
 त्यादि ॥ इदं धनं द्रविणं वस्त्रित्येवमादि ॥ शीरर्थो शब्दो पुंसि
 भवतः ॥ अयं शीरोलंकारः ॥ अर्थो द्रव्यं ॥ अटवीतूत्तास्त्रिया
 मेव ॥ इयमटवीवनं ॥ ३४ ॥ राशिपलांडुकमंडलुगडुतू
 लमुहूर्त्तपरशुशंकूनां ॥ इति सीधुकंकटानां पुंसि च ग
 दितः प्रयोगो हि ॥ ३५ ॥ एषां प्रयोगः पुंसि गदितः कथि
 तः ॥ राशिर्धान्यादीनां ॥ पलांडुर्लसुनजातिः ॥ कमंडलुः का
 ष्ठमयं जलपात्रं ॥ गडुः कुब्जं ॥ तूलः कार्पासादेः ॥ मुहूर्त्तो द्वा
 दशात्मकः ॥ परशुर्वृक्षभेदः ॥ शंकुः चिन्हं कीलश्च ॥ इति
 श्रमं ॥ अयं सीधुः सुरा ॥ अयं कंकटो हस्तिकवचं ॥ ३५ ॥

शालामालादोलावेलाफेलाशिलातुलालीला ॥ से
 नापालिवलिद्रुवागुराश्च स्त्रियामुदिताः ॥ ३६ ॥ एते स्त्री
 लिंगे उदिताः कथिताः ॥ इयं शाला गृहविशेषः ॥ माला स्त्र
 क ॥ दोला क्रीडासाधनं ॥ वेला कूलं समुद्रस्य ॥ फेला भक्तो
 छिष्टं ॥ धानाश्च शिला अश्मा ॥ तुला पलशतानुमानं ॥ ली
 ला अतिरसकोविदश्च सेनाहस्त्यश्च पदातिसमुदायः ॥ पा
 लिः पंक्तिप्रदेशः ॥ बलिः करः उपहारः ॥ दद्रुः कुष्ठविशेषः
 वागुरा मृगबंधनी रज्जुः ॥ ३६ ॥ पातालजालमलखल
 कपालशैवालशीलनालानिचीरचीवरविर्यतिचविद्धि
 तृतीयाप्रकृतिकानि ॥ ३७ ॥ एतेषां तृतीयाप्रकृतिः तृती
 यास्थानेन पुंसकस्य दृष्टत्वात् पातालादीनि तृतीयाप्रकृती
 नि विद्धि जानीहि ॥ यथा इदं पातालं रसातलं जालं मत्स्यवं

धनंगवाक्षश्च ॥ मलं ॥ पापं ॥ खलं मर्दनं स्क्लानं ब्रीहिणा क
 पालं मस्तकास्त्रि ॥ खंडं च शीवालं जलसंभवं ॥ शीलं विनय
 नालं पद्मादीनां ॥ चौरं जीर्णवस्त्रं ॥ चीवरं भिक्षा प्रावरणं ॥
 वियदाकाशं ॥ ३७ ॥ मुंडनितंबवक्षस्पगुल्मसान्वंकवंश
 पूगशंखरथाश्रपुंसिस्युः ॥ जघनांवरफलमूलंगानितु
 विमुच्य ॥ ३८ ॥ एते शब्दाः पुंसिस्युः ॥ अयं मुंडो मुंडितशि
 राः ॥ नितंबः पश्चाद्भागः स्त्रीकट्याः ॥ ह्रस्वशाखा मूलको
 वृक्षः क्षपः ॥ गुल्मः शाखा पत्रप्रावरणः सानुः पर्वतैकदे
 शः ॥ अंकश्चिन्हं ॥ वंशोन्वयः ॥ पूगः क्रसुकः ॥ शंखः केवु
 रघः स्पंदनः ॥ नपुंसकाधिकारतजघनादधीनपुंसकेस्युः
 इदं जघनं कटिप्रदेशः ॥ अवरमाकाशं वस्त्रं च ॥ फलवृक्षा
 दीनां ॥ मूलं शिफा ॥ अंगमवयवः ॥ ३९ ॥ क्षीरोदस्विन्न
 वनीतवर्षकुंडांघृतभगगगनानि ॥ विद्यान्तपुंसका
 न्योदनश्च पुंसिस्त्रियां ज्याच ॥ ४० ॥ एतानि नपुंसका
 निस्युः ॥ यथा इदं क्षीरं दुग्धं ॥ इदमुदस्वितं क्रविशेषः न
 वनीतं दधिविकारः ॥ वर्षसंवत्सरः ॥ कुंडं पेयादिपात्रं ॥ अं
 डं बीजादिप्रादुर्भावः ॥ घृतमाज्यं ॥ भर्गयोनिः ॥ गगनमां
 काशं ॥ ओदनस्तु ॥ पुंसि भवति ॥ अयमोदनः ॥ भक्तं ॥ स्त्रि
 यां ज्याच ॥ धनुषोगुणः ॥ ४१ ॥ विषसंज्ञाः पुंसि वि
 षं तु नपुंसकं स्यात्स्त्रियां तिथिर्वोक्ता ॥ अतिथिस्तु पुं
 सिशक्तनीतशोणितानीतरप्रकृतौ ॥ ४२ ॥ विषसंज्ञाः
 पुंसि भवन्ति ॥ हालं हलः ॥ कालकूठः ब्रह्मपुत्रः ॥ विषं न
 पुंसकं ॥ इदं विषं सर्पशरीरजं च ॥ तिथिशब्दो वा विभाषया

स्त्रीलिङ्गे भवति पुंलिङ्गश्च ॥ यथा इयंतिथिः ॥ अयंतिथिः
 अतिथिशब्दः पुंसि भवति ॥ अयमतिथिरभ्यागतः ॥ शक
 दित्यादीनीतरप्रकृतौ न पुंसके भवन्ति ॥ इदं शक
 त्पुंरीषः ॥ नीतं घृतं ॥ शोणितं रुधिरं ॥ ४१ ॥ मुक्तादिनाह
 नीदिवसनामानि पुंसि स्त्रियां त्विदुदुत्तारः पाणियुगः पुं
 स्फुक्तः स्त्रियां समाश्रेव वर्षाश्च ॥ ४१ ॥ दिनाहनीमु
 क्ता अन्येदिवसपर्यायाः पुंसि भवन्ति अयं दिवसो वासरः
 घस्रः सूर्यकर इत्यादिः ॥ दिनाहनी न पुंसके भवतः इदं दि
 नमहः ॥ स्त्रियां त्विदुदुत्तारः त्विडादयः शब्दाः स्त्रियां भ
 वन्ति ॥ इयं त्विट्कांतिः ॥ इयमुदुर्नक्षत्रं ॥ इमास्तारः न
 क्षत्राणि ॥ पाणियुगः पुंसि भवति ॥ अयं पाणियुगः ॥ पाणि
 युगग्रहणसम्ययुगनिरृत्यर्थः ॥ ४१ ॥ भवति न पुंसक
 योगः संख्यापूर्वस्य रात्रिशब्दस्य ॥ स समासस्य तु तस्यै
 व पुंसियोगं न जानीयात् ॥ ४२ ॥ संख्यापूर्वो यदि रात्रि
 शब्दस्तदा न पुंसके बोद्धव्यः ॥ यथा इदमेक रात्रिद्विरात्रि
 रात्रमित्येवमादयः ॥ सह समासेन वर्त्तत इति समासः
 समासस्य तु रात्रिशब्दस्य पुंसियोगं विजानीयात् ॥ य
 था पूर्वरात्रः अर्द्धरात्रः वर्षरात्रः ॥ ४२ ॥ पुरमधुनगंति
 विद्यान् पुंसके वा स्त्रियां भवेदर्थः ॥ त्वतलो न पुंसक
 स्त्रीविधावहः पुंसि संख्यादिः ॥ ४३ ॥ पुरादीनि न पुंस
 के विजानीयात् ॥ इदं पुरं नगरं ॥ मधुक्षेत्रं ॥ जगद्विश्वं ॥
 अर्चिः शब्दः स्त्रियां भवति वा ॥ इयमर्चिः ॥ इदमर्चिर्दीप्तिः
 त्वतलो प्रत्ययो यथा संख्यं न पुंसकस्त्रीविधौ दृष्टव्यौ ॥ वा

ह्यणस्यभावो ब्राह्मणत्वं ॥ ब्राह्मणत्वं ॥ यवमिश्रं शूद्रत्वं इ
यं शूद्रता ॥ अहःशब्दः यदा संख्यादिः तदा पुंस्त्रिंशो भवति
अयमेकाहः द्वाहः त्रिहः ॥ संख्यादेरिति किं ॥ पुन्याहं ॥
प्रत्यहं ॥ ४३ ॥ रुत्वंताः पुंसि कशेरुदारुजतुवस्तुम
स्तुभिस्त्यक्ताः ॥ स्युः संग्रथिप्रस्थाइसुसूध्यजंतानां न
पुंसकता ॥ ४४ ॥ रुशब्दांतास्तु प्रशब्दांतास्तु
कशेरुदारुजतुवस्तुमस्तुभिस्त्यक्ता रहिताः ॥ संग्रथिप्र
स्थाः पुंसि भवेयुरित्यर्थः ॥ यथा यत्सरुः खड्गमुष्टिः मरु
र्भर्ता ॥ मरुर्निर्जलो देशः ॥ चरुर्मन्त्रतप्तपाकः ॥ शत्रुः रिपुः
तरुर्वृक्षः ॥ मरुर्मृगः ॥ मेरुः पर्वत इत्यादिः ॥ अयं केतुरु
त्पातः ॥ सेतुर्बन्धः ॥ हेतुः कारणं ॥ तंतुः षट्प्रकृतिः ॥ धातुः
श्लेषादिः ॥ कशेरुप्रभृतयो न पुंसके भवन्ति ॥ इदं कशेरु
भू संभवं ॥ इदं दारुकाष्ठं ॥ जतुलाक्षा ॥ वस्तु वाक्यप्रबंध
हेतुः ॥ मस्तुदधिसंभवं ॥ ग्रंथिप्रस्थौ च पुंसि भवतः ॥ अ
यं ग्रंथिः ॥ गांठिरिति प्रसिद्धः ॥ प्रस्थः परिमाणं ॥ इ संताना
मु संतानां च घ्यजंतानां च न पुंसकता स्यात् ॥ इदं सर्पिः च
तंहविर्देवान् ॥ बर्हिः पवित्रमित्यादि ॥ इदं वपुः शरीरं ॥
आयुः जीवितपरिमाणं धनुः शस्त्रमित्यादिः ॥ घ्यजग्रह
णेन वर्णदृढादिभ्यः घ्यजिति गृह्यते ॥ न ब्राह्मणादिभ्यः
सौकुमार्यं ॥ शौक्यं ॥ कात्स्न्यं ॥ दाह्यमित्यादि ॥ ४४ ॥ पुं
सि स्त्रियां च पाटलिगोमुष्टुशनिवाहुसिंधुमणयः ॥ आ
शीर्धूः पूषुतृद्गिरः स्त्रियां मुडुषोच ॥ ४६ ॥ एते शब्दाः
पुंसि स्त्रियां ॥ भवन्ति ॥ अयं पाटलिः इयं पाटलिः वृक्षविशे

षः॥अयंगोः॥इयंगोः॥अयंमुष्टिरियंमुष्टिः॥अयमशनिरि
 यमशनिः॥अयंबाहुरियंबाहुः॥अयंसिंधुरियंसिंधुः॥अ
 यंमणिरियंमणिः॥एतेशब्दाःस्त्रियांभवन्ति॥इयमाशीः
 इष्टासंसा॥इयंधूःभारःकीलश्च॥इयंपूःपुरी॥इयंसुहु
 भुक्षा॥इयंतृट्पिपासा॥इयंगीर्वाणी॥इयंमुत्हर्षः॥इ
 यंरुद्रोषः॥४५॥ श्रीकरतुषारतुषबुहुदफेनोसतुं
 डुलपूपाःपुंसिस्युः॥आलिमुक्ताजिदर्विसिकताःस्त्रि
 यांमुदिताः॥४६॥ एतेशब्दाःपुंसिस्युर्भवेयुरित्यर्थः॥
 श्रीकरेंबुकणः॥तुषारेहिमसंततिः॥तुषीधान्यवुषःक
 डंगरश्च॥बुहुदोजलकंकरः॥फेनोजलस्य॥समुद्रस्यओ
 सोवश्यायः॥तंडुलोधान्यविशेषः॥अपूपःपिष्टकस्य॥ए
 तेशब्दाःस्त्रियामुदिताःकथिताः॥इयमालिःपंक्तिःमुक्ता
 रत्नं॥आजिर्युद्धंदर्विर्भक्तसाधनी॥सिकतावालुका॥अ
 जिनाजिरशैवालनलमृणालतुहिनोदुपाज्यसस्यानि
 ॥द्वारास्पदकाष्ठानिचनपुंसकान्येवपटलंच॥४७॥
 एतेशब्दानपुंसकेभवन्ति॥इदमजिनंमृगत्वक्॥इदम
 जिरमंगणं॥शैवालंजलसंभवं॥नलंसुवर्णभाजनं॥मृणा
 लंपद्ममूलं॥तुहिनंतुषारः॥उदुपंप्लवः॥आज्यंघृतं॥स
 स्यं॥व्रीहिः॥द्वारगृहस्य॥आस्यंदंराज्ञां॥काष्ठमिंधनं॥प
 टलगृहस्य॥तिमिरंवा॥एवकारोवधारणे॥४७॥ त्रिष
 ष्यक्षेत्रिंद्रियसंज्ञकास्तान्नपुंसकेविद्धि॥शेषाःपुंसि
 प्रोक्ताः॥श्रीपिष्टाद्याश्चनिर्यासाः॥४८॥ त्रिषष्यक्षे
 मध्येइंद्रियसंज्ञकमह्यंनपुंसकेविद्धि॥इदमह्यमिंद्रियं

शेषास्त्वक्षाः पुंसि प्रोक्ताः ॥ अयं देवानामक्षः कटाक्षः श्री
 विष्ठाधानिर्यासाश्च पुंसि भवंति ॥ अयं श्रीविष्टः सर्जरसः ॥
 गुगुलु इत्येवमादयः ॥ ४८ ॥ विंशतिरानवतेः स्त्रीनपुं
 सकेतालुहृदयकुङ्जानि ॥ पार्श्वकुकुंदर विश्यंतलध
 नलवणराष्ट्राणि च वै हि ॥ ४९ ॥ विंशतिप्रभृतयो नव
 तिपर्यं ताः स्त्रियां भवंति ॥ इयं विंशतिः ॥ त्रिंशत् ॥ चत्वारिं
 शत् ॥ पंचाशत् ॥ षष्टिः ॥ सप्ततिः ॥ अशीतिः नवतिः ॥ एता
 नि नपुंसके भवंति ॥ इदं तालुवदनेकदेशः ॥ हृदयं जीव
 नस्थानं ॥ कुङ्जमिति ॥ एतानि नपुंसकान्यवै हि अवम
 क्तेत्यर्थः ॥ इदं पार्श्वशरीरस्य ॥ कुकुंदरं नितंबकूपद्वयं ॥
 विश्यं द्रव्यं ॥ तलमधः ॥ धनं द्रविणं ॥ लवणं रसविशेषः ॥
 राष्ट्रं जनपदस्थानं ॥ ५० ॥ क्रोडाघाटाजिह्वाशिरोघ
 राशकुलीसहामायास्त्रियां विद्धि ॥ शारवाशिखाक
 लामेखलारेखाराजिपंक्ती च ॥ ५१ ॥ एताः स्त्रियां वि
 द्धि इयं क्रोडाजंकः ॥ घाटाग्नीवा ॥ शिरोधराग्नीवा ॥ जिह्वा
 सना ॥ शकुलीखंडस्य भक्ष्यं द्रव्यं ॥ सहारवांछा ॥ मायाज
 नवंचनेच्छा ॥ इयं शारवावृक्षस्य ॥ शिखाचूडा ॥ कलाविस्त
 नमेखलाकांची ॥ रेखाराजिर्धनस्य पंक्तिर्देतानां ॥ ५१ ॥
 स्नायुः प्रज्ञोत्काश्च स्त्रियां खट्वा भवेत्त्रेता ॥ ताणावा
 णा प्राणा विश्वाणा संक्रुणा विकोणा च ॥ ५२ ॥ एतेश
 व्हास्त्रियां भवंति ॥ स्नायुः शरीरस्य ॥ प्रज्ञा आदरः ॥ उल्का
 आकाशोत्पातः ॥ ज्वाला च ॥ खट्वा शयनीयं ॥ त्रेता युगं ॥ ता
 णा सूत्ररचना ॥ वाणावाणी ॥ प्राणाश्च ॥ विश्वाणालीला

संक्रुणानासिका॥विकोणानेत्रविह्वलिः॥५२॥ भयवी
जसिध्मपदवर्हशुक्रतक्रसुखदुःखशिखराणां॥विद्या
नपुंसकत्वमसृगित्यस्यसदैव॥५३॥ एतेशब्दाः
नपुंसकेभवेति॥इदंभयंत्रासः॥वीजमंकुरोत्यत्तिकार
णं॥सिध्मंकुष्ठविशेषः॥पदंस्थानं॥बर्हमयूरपिच्छंशु
क्ररेतः॥तक्रमथितं॥सुखंभोगः॥दुःखंपीडा॥शिखरं
शृंगं॥असृकरक्तं॥सदैवेतिवचनाद्भयादीनांअभिचा
रः॥अयंभयः॥५३॥ पाषाणोपलशृंगारप्रस्त्रभृंगार
मस्तकस्तवकाः॥रूपंमुत्काशब्दरसस्पर्शशंधाद
यश्चोक्ताः सदापुंसि॥५४॥ एतेशब्दाःसदापुंसि
भवन्ति॥यथायंपाषाणःप्रस्तरः॥उपलःशिलापाषाणश्च
व॥शृंगारोविदग्धता॥प्रस्थःपरिमाणं॥भृंगारःसुवर्ण
मयःकलशः॥मस्तकःशिरः॥स्तवकःपुष्पोत्करः॥श
ब्दोद्ध्वनिः॥रशोमाधुर्यादिः॥स्पर्शोमृदुकर्कशादिः॥गं
धोनासिकाग्राह्यःकुसुमादेः॥रूपंमुत्कारूपंविहाय॥
रूपंनपुंसकेभवति॥इदंरूपंचक्षुर्ग्राह्यं॥५४॥ शो
खरूपपुरोडाशकूपरूपलवशष्पाः॥धर्ममयवासे
दशादाराःपुंसिवहुत्वंचैषां॥५५॥ एतेशब्दाःपुंसि
भवन्ति॥अयंशेखरःपुष्पसंघातः॥उत्तुंगोवा॥यूपोयज्ञ
भांडं॥पुरोडाशोयज्ञपिंडकिः॥कूपोवटः॥सूपोव्यजनं
॥लवोलेशः॥शष्पोवालतृणं॥धर्मउपवासादिः॥मयो
वेश्म॥वासांसिवस्त्राणितेषांदशाः॥दाराःस्त्रियश्चपुं
सिभवन्तिबहुत्वंचैषांसदाभवति॥इमेवासेदशाःवस्त्रां

तसूत्रं ॥ इमेदाराः स्त्रियः ॥ वासइति किं ॥ दशा अवस्था
॥ ५५ ॥ मांसविवराभिधानं न पुंसके विद्वितीर्थतुंडे
च ॥ यवमाषाद्याव्रीहयः पुंसि प्रियंगवश्च स्त्रियामेव
॥ ५६ ॥ मांसाभिधानं विवराभिधानं च तीर्थतुंडे च न पुं
सके विद्विजानीहि ॥ यथा मांसं पलं पलं क्रव्यमित्यादि
इदं विवरं बिलं छिद्रं रंध्रं कुहरं सुषिरमित्यादि ॥ इदं ती
र्थं पुरायस्थानं ॥ तुंडं वत्क्रं यवमाषाद्याव्रीहयः पुंसि ॥ य
था इमे माषाः ॥ मुद्गाः कुलत्थाः सोष्टाः गोधूमाः तिलाः क
लायाः मसूराः ॥ सर्षपाः ॥ प्रियंगवश्च स्त्रियामेव इमाः प्रि
यंगवः ॥ ५६ ॥ पल्लव उक्तः पुंसितु न पुंसके किल
यं स्त्रियां लाक्षा ॥ ऋगोरचना पिंडका कंडूः क्षपा चैव
॥ ५७ ॥ पल्लवशब्दः पुंसि भवति ॥ अयं पल्लवः ॥ इदं
किं शल्यं प्रवालं ॥ लाक्षा स्त्रियां स्यात् ॥ इयं लाक्षा जतु
॥ ऋगादयः शब्दाः स्त्रियां भवन्ति ॥ इयं मृकू वेदावयवः ॥
रोचना गोपितं ॥ पिंडं काशरायगं ॥ कंडूः खर्जूरः ॥ क्षपा रा
त्रिः ॥ ५८ ॥ कलल कफ पूय कुल्माष कल्क कल्पगे
हमखली हित्याः ॥ भर्भर पुंख च षालाश्च पुंसि कटा
हमत्स्यो च ॥ ५९ ॥ एते शब्दाः पुंसि भवन्ति ॥ अयं क
ललोग भीषयः ॥ कफः श्लेष्मा ॥ पूयः शोणित विकारः ॥
कुल्माषः सस्पजातिः कल्कः सर्षपादीनां चूर्णं ॥ कल्पः
काल परिमाणं ॥ गेहो गृहं ॥ मखो यज्ञः ॥ लोहित्यो नृद्वि
शेषः ॥ भर्भरो वादित्रविशेषः ॥ पुंखः शरस्य ॥ चषालो
यूपाग्रं ॥ कटा होलोहभाजनं ॥ मत्स्यो मीनः ॥ ५९ ॥ श

वपलकतल्पसद्यवलिशामिश्रनिमित्तपित्तचित्तानि
 किल्बिषवृजिनानितथानपुंसकेपीठपापेच॥५९॥
 ॥ एते शब्दाः नपुंसके भवन्ति॥ यथा इदं शर्वमृतशरीरं॥
 पलकं नेत्ररोमविशेषः॥ तल्पं शयनीयं॥ सद्यनिवासः॥
 बलिशं मत्स्यबंधनं॥ आमिशं गृहद्वारं॥ निमित्तं कार
 णं॥ पित्तं धातुविकारः॥ चित्तं मनः॥ किल्बिषं पापं॥ वृ
 जिनं कुटिलं॥ पीठमासनं॥ पापं पातकं॥५९॥ बल्व
 जलाजासूनां पुंयोगः स्याद्बहुत्वं च॥ स्थूलशादूल
 शिबिराणां नपुंसकत्वं स्त्रियां एतना॥६०॥ बल्व
 जादयः शब्दाः पुंसि भवन्ति॥ बहुत्वं चेषां सदैव॥ इमेव
 ल्वजाः शय्याः॥ इमे लाजाः भ्रष्टधान्यानि॥ असवः प्रा
 णाः॥ एते शब्दाः नपुंसके भवन्ति॥ इदं स्थूलमरण्य
 प्रदेशः शादूलं हरिततृणं॥ शिबिरं शकटस्थानं॥ एत
 नाशब्दः स्त्रियां भवति॥ इयं एतनासेना॥६०॥ ईर्ष्या
 रुचिः स्फुलिङ्गाः शय्यानिः श्रेणीकोटिः कुटीवाणी॥
 पेशीवरूथिनीचस्त्रियांकुथानाडिकाकंथा॥६१॥
 ॥ एते शब्दाः॥ स्त्रियां भवन्ति॥ इयमीर्ष्याऽसूया॥ रुचि
 र्दक्षिः॥ अभिलाषो वा॥ स्फुलिङ्गा अग्निकणाः॥ शय्या
 शयनीयं॥ निः श्रेणी अधिरोहणी॥ कोटिः संख्या॥ कु
 टीगृहं॥ वाणी वाक्॥ पेशीमांसपिंडीवरूथिनीसेना॥ कु
 थादुर्णकृता॥ नाडिका कालपरिमाणं॥ कंथा जीर्णवा
 सः प्रावरणं॥६१॥ नाज्युपपदं व्रणं पुंसि वृक्षजन
 पांसुकंदुककलशाश्च॥ पंजरपलितहंदाक्षराणि

विद्यादितरजातौ॥६२॥ नाडीपूर्वव्रणंपुंसिभवति
अयं नाडीव्रणः॥ नाड्युपपदइति किं॥ दुष्टव्रणं॥ वृक्षाद
यः॥ पुंसिभवति॥ अयं वृक्षस्तुरुः॥ जनो लोकः॥ पांसुः
शूर्पं॥ कंदुः स्वेदनी॥ ॥ कलशो

घटः॥ पंजरादीनि इतरजातौ न पुंसके जानीयात्॥ इदं
पंजरं शकुनिबंधनं॥ पलितं जरा॥ दृंदं वैरं॥ अक्षरं व
र्णः॥६२॥ मेधारसनानि द्रातं द्रातं त्र्यः स्त्रियां समं
जिष्ठाः॥ मदिरामंदुराकृशरे स्यातां वाक्षुदुंदुभिश्च॥
॥६३॥ एते स्त्रियां भवन्ति॥ इयं मेधाधारणा शक्तिः
रसना शक्तिर्मेखला च॥ निद्रा सुप्तिः॥ तंद्रा आलस्यं॥
तंत्री वाद्यविशेषः॥ मंजिष्ठा रागद्रव्यं॥ स्यातां भवेतामि
त्यर्थः॥ इयं मदिरा॥ सुरामंदुरा वा जिष्णाला॥ कृशरति
लयवागूः अक्षेर्दीव्यते अक्षग्रहणं वादित्रसंबंधनि
वृत्त्यर्थं॥ वाद्यं दुंदुभिरित्यर्थः॥६३॥ धान्यद्विदलां
शुकवितानवलयरत्नमिथुनं श्मशानानि॥ विसृति
मिरायपि विद्यान् पुंसके ग्रस्ते चैव॥६४॥ एते श
ब्दान पुंसके भवन्ति॥ इदं धान्यं सस्यं॥ द्विदलं मुद्गादीनां
अंशुकं वस्त्रं॥ वितानं वस्त्रमयमावरणं॥ वलयं सुवर्णा
दीनां॥ रत्नं मणिः॥ मिथुनं स्त्री पुंसद्वंद्वं॥ श्मशानं मृत
स्थानं॥ विसं पद्ममूलं॥ तिमिरं तमः॥ अग्रं शिखरं श्रे
ष्ठं वा॥ खमाकाशं॥६४॥ पुंजाद्रिकोणकरीषक
षायतरत्नपिरयाकगर्भदर्भाश्च पुंसि स्युः॥ पतनशु
ल्वताम्रचापनाम्नां न पुंसकता॥६५॥ एते शब्दाः

पुंसिस्पुः॥ अयंपुंजः संघातः॥ अद्रिः पर्वतः॥ कोणोगृ
 हादीनां॥ करीषोगोमयविकारः॥ गर्भओदर्यः॥ दर्भः
 कुशः॥ अर्भोवालः॥ पत्तनादीनां ये पर्यायाः शब्दास्तेषां
 नपुंसकता॥ इदं पत्तनं नगरं पुरमित्यादि॥ शुल्वं स्ने
 ह्मुखं॥ ताम्रमुदुंबरमित्यादि॥ चापं धनुः कार्मुकमि
 त्यादि॥ ६५॥ बिडवर्णास्त्रीज्ञेयासस्त्रावीथ्योचनी
 विभेयोच॥ मंजूषा गंडूषा मूषा परिषद्गुहा चैव॥ ६६
 ॥ विट् शब्दो यदा अवर्णस्तदा स्त्रियां भवति॥ यथा इ
 यं विट् विष्ठा॥ अवर्ण इति किं॥ अयं विट् वैश्यस्तृतीयो
 वर्णः सास्त्रादयस्त्रियां भवंति॥ सास्त्रागलकंबलः॥ वी
 धीगृहावयवः॥ नीवीमूलबंधनं॥ भेरीवाद्यविशेषः मं
 जूषापेटा पुस्तकादीनां॥ गंडूषा हस्तजलं॥ मूषा सुवर्ण
 धमनिका॥ परिषत्सभा॥ गुहा पर्वतस्य॥ ६६॥ तृ
 ष्मा कृपापताकारण्या कृषिश्च काकिणी चैव॥ एते
 स्त्रियां भवंति प्रतिश्रीराधाराचनेमिश्च॥ ६७॥ एते
 तृष्णादयः शब्दाः स्त्रियां भवंति॥ इयं तृष्णा पिपासा। कृ
 पादयापताकाचिन्हं॥ रण्यामार्गः॥ कृषिर्वैश्यवृत्तिः। का
 किणी पणचतुर्भागः॥ प्रतिश्रीरातिरस्करिणी॥ धारा प्र
 पतनं॥ दुर्णामयी पर्वतस्य रेखाचनेमिश्च कृपिंडिका
 ॥ ६७॥ चतुःपथयुगलकुलचेलखोलधिषायार्ग
 लशफानां॥ विद्धि नपुंसकभावं परायस्य चपि कृपल
 योश्च॥ ६८॥ चतुष्पथादीनां नपुंसकत्वं विद्धि जानीहि
 इदं चतुष्पथं॥ युगलं युग्मं॥ कुलं व्याजः॥ चेलं वस्त्रजा

तिः॥ खोलंभग्नभाडं॥ धिप्रयंगुहं॥ अर्गलंद्वारपिधानं
 शफंखुरः॥ परयंविज्जेतव्यं पिच्छंमयूरस्य॥ पलंचतुःप
 लिपरिमाणं॥ ६८॥ रयमंडपनरककपालगुडम
 णिमेदूददुरकुसूलाः॥ युग्माकाशव्रतशृंगवर्जिताः
 मंचःसदापुंसि॥ ६९॥ एते शब्दाःपुंसिभवंति॥ अयं
 रयोवेगः॥ मंडपोजनाश्रयः॥ नरकोदुर्गतिः॥ अवीचि
 रित्यादि॥ असुरश्रवः॥ कपालःसिरोवयवः॥ भिक्षाभा
 जनंच॥ गुंडइक्षुविकारःमणिःरत्नं॥ मेदूःशिश्नं॥ ददु
 रोभेकः॥ कुसूलोधान्यादिस्थित्याधारः॥ युग्माकाशव्र
 तशृंगवर्जितादिति॥ युग्माद्यश्वनपुंसकेभवंति॥ इदं
 युग्मंयुगलं॥ आकाशंनभः॥ व्रतंनियमः॥ शृंगंविषाणं
 पर्वतस्यच॥ मंचःकाष्ठकृतः॥ ६९॥ स्तूलालक्तक
 कर्पाससूर्यकूर्पाससारथितरंगाः॥ अलकसमुडा
 वराटकतूपुरकंकणाःपुंसि॥ ७०॥ एते शब्दाःपुंसि
 भवंति॥ अयंस्तूलोराशिः॥ अलक्तकःपादादिराग
 द्रव्यं॥ कर्पासःस्तत्रद्रव्यंसूर्योरविः॥ कूर्पासःकंचुकं॥
 सारथिःस्तुतः॥ तरंगःकल्लोलः॥ अलकःकोशरचना
 समुडाःसंपुटकः॥ वराटःकपर्दकं॥ ७०॥ सैन्यायु
 धमंगलनगरवृत्तफलमूलहरितालबिंबमुकुट
 कुम्भलतस्तृतीयाप्रकृतिः॥ पुंस्यवसथस्तथोद्दीयः
 संवीथःकालगीथश्च॥ ७१॥ सैन्यादीनितृतीया
 प्रकृतौजानीहि॥ इदं सैन्यंवलं॥ आयुधमस्त्रं॥ मंगलं
 प्रशस्तं॥ नगरंपुरं॥ वृत्तंप्रसवबंधनं॥ फलंमूलंहरि

तालं प्रसिद्धं विवं प्रतिरूपं मुकुटशिरोभूषणं ॥ कुडन
 लंकलिका ॥ अवसथोद्गीथोपुंसिभवतः ॥ अयमवस
 थः परिव्राजकः ॥ अयमुद्गीथः साम ॥ संवीथो घटिका
 त्रयं ॥ कालगीथो पितदेव ॥ ७१ ॥ दर्पणमृदंगज
 ठराः पुंस्युक्ताः कुंतकुतपधूमाश्च ॥ व्रातहृददंडां
 कुशकटाक्षसंग्रामविटपाश्च ॥ ७२ ॥ एते शब्दाः पुं
 स्युक्ताः ॥ अयं दर्पणः आदर्शः ॥ मृदंगो मुरजः ॥ जठरः
 कुक्षिः ॥ कुंतः प्रासः ॥ कुतपः शस्त्रं ॥ कालविशेषश्च
 धूमो वह्निर्भवः ॥ एते पुंसि भवंति ॥ अयं व्रातः संघः
 हृदः सरः दंडाज्ञा ॥ लकुटश्च ॥ अंकुशः शृणिः ॥ क
 टाक्षः अपांगदृष्टिः ॥ संग्रामो युद्धं ॥ विटपो लतागुल्मः
 ॥ ७२ ॥ पामास्त्रियां निगदिता पुंसि वेमाकुणपकू
 र्चैश्च ॥ कंदरयूथप्रोथाश्च वंशरेणुध्वजाश्चैव ॥ ७३
 ॥ पामाशब्दः स्त्रियां कथितः ॥ इयं पामा विचर्चिका
 ॥ ककूः वेमादयः पुंसि भवंति ॥ अयं वेमा तंतुवायस्य
 कुणपो मृतशरीरं ॥ कूर्चः श्मश्रु ॥ अयं कंदरः पर्वतस्यै
 कदेशः ॥ यूथः संघातः ॥ प्रोथोऽश्वस्य नासिकाविवरयो
 रूपरिदेशः ॥ वंशो वेणुः ॥ रेणुः पांसुः ॥ ध्वजः केतुः ॥ ७३
 ॥ केदारखंडप्रशमाश्च पुंसि नित्यं कपाटाश्च ॥ हे
 लाकांची लाला सुधा युधाः स्युः स्त्रीयां प्रवेणी च ॥ ७४
 ॥ एते पुंसि भवंति ॥ अयं केदारः क्षेत्रं ॥ खंडः इक्षुवि
 कारः ॥ प्रशमो धान्यहृदनः कपाटो द्वाः पिधानं ॥ एते
 स्त्रियां भवंति इयं हेला अनादरः कांची मेखना ॥ लाला

श्लेष्मविकारः॥ सुधाः मृतं॥ युधायुद्धं॥ प्रवेणीकेशर
चना॥ ७४॥ हानिग्लानिर्वापीविपणीसार्थश्चवेत
थास्वाहा॥ लक्ष्मीमनःशिलोपानहःस्त्रियांस्काराव
णुज्वराःपुंसि॥ ७५॥ एतेस्त्रियोभवंति॥ हानिरपच
यः॥ ग्लानिरशक्तिः॥ वापीपुष्करिणी॥ विपणीपण्यवि
धिका॥ सारीपटोलिका॥ स्वाहामंत्रावसानं॥ लक्ष्म्या
दयःस्त्रियांभवंति॥ इयंलक्ष्मीःश्रीः॥ मनःशिलाधातु
द्रव्यं॥ इयमुपानतपन्नधी॥ स्कारवादयःपुंसिभवंति
अयंस्काराणुःशिवःकीलश्च॥ अपुःसूक्ष्मःज्वररोगः॥
॥ ७५॥ पुंसिस्यात्प्राग्वंशस्त्रिषुलिंगेषुशृंखलंवि
द्विचमसस्तंभनिदाघःपशुशूकविटकाश्चपुंस्यु
क्ताः॥ ७६॥ प्राग्वंशशब्दःपुंसिभवति॥ अयंप्राग्वंशे
यज्ञकुटी॥ शृंखलंत्रिषुलिंगेषुजानीहि॥ अयंशृंखलः
इयंशृंखला॥ इदंशृंखलं॥ एतेपुंसिकथिताःअयंचम
सःसोमपात्रं॥ अयंस्तंभःनिदाद्योघर्मः॥ पशुर्गवादिः
शूकोधान्यादीनां॥ विटकःपिंडकृतपरिमाणद्रव्यं
शोडोवा॥ ७६॥ वल्कलकुंडलहिमचिन्हखलीन
ककुदगुह्यशुल्कशकलानि॥ तीरोलूखलकवचा
निचविद्यादितरजातो॥ ७७॥ वल्कलादीनिनपुंस
केजानीयात्॥ इदंवल्कलंवृक्षत्वक्॥ कुंडलंकर्णभू
षणं॥ हिमंतुहिमचिन्हमंकेः॥ खलीनं॥ कंडिका॥ क
कुदंवृषभस्य॥ गुह्यंगोप्यस्थानं॥ शुल्कंशून्यस्थानं॥
शकलंखंडः॥ तीरंनदीकूलं॥ उलूखलंधान्यादिहो

दनं॥कवचसन्नाहः॥७७॥ मंडलकेसरभांडोत्तरी
 यसोपानकल्मषानि॥प्रादेरंतनपुंसकेसहकुंदु
 वपुलिनाभ्यां॥७८॥ एतेनपुंसकेभवन्ति॥इदंमं
 डलंसूर्यस्य॥केशरंकिंजल्कः॥भांडमुपकरणद्रव्यं
 उत्तरीयंप्रावरणं॥सोपानंखंडखंडिका॥कल्मषपापं
 अघंपापंच॥प्रशब्दादेरंतरंशब्दनपुंसकेविद्धि॥इ
 दंप्रातमतएवानुपसर्गस्तुपुंस्येवांतशब्दः॥कुंदुव
 पुलिनशब्दाभ्यांसहनपुंसके॥इदंकुंदुबंगोत्रवर्गःइ
 दंपुलिनंहीपं॥७८॥ स्थालीसभाजराणां स्त्रीत्वंस्थ
 ल्याश्रवीच्याश्र्व॥कुविकस्योर्मैजंर्यावल्याश्र्वेवं
 विजा नीयात्॥७९॥ स्थाल्यादीनांस्त्रीत्वंभव
 ति॥इयंस्थालीरंधनभांडं॥सभागोष्ठी॥जरावृद्धत्वे॥
 स्थलीउच्चनिर्जलोदेशः॥वीचीतरंगः॥कुविलीवरायं
 ॥कटिःश्रोणी॥मंजरीवृक्षस्य॥वल्लीलता॥७९॥
 शिल्पंकुर्हिस्त्वनंशमलमरकतपलालकृक्काणि
 ॥मंदिररिक्थेचनपुंसकेमंदुरांतुस्त्रियांविद्धि॥
 ॥८०॥ एतेनपुंसके भवन्ति॥इदंशिल्पंकलादि
 कंकर्म॥कुर्दिर्वीतिः॥अन्नेभक्ष्यं॥शमलममेध्यंम
 रकतरत्नं॥पलालंधानादीनां॥कृंकृंकं॥मंदिरंगृ
 हं॥रिक्थंद्रव्यमंदुराशब्दस्त्रियांजानीयात्॥इयंमंदुरा
 वाजिला॥८०॥ कल्ककुमिसुन्यंगारवप्रग्रहहो
 मर्षियष्टमरेफाः॥मंडकरंडवरंडाश्र्वपुंसिपथां
 वरीषोच॥८१॥ एतेपुंसिभवन्तिअयंकल्कपापं॥इ

भश्च॥कृमिःकीटः॥मुनिस्तपस्वी॥अंगारःकाष्ठस्य
वप्रःप्राकारः॥ग्रहउपरागः॥होमोमंत्राहुतिः॥ऋषि
स्तापसः॥यक्ष्मारोगःरेफोवर्णविशेषः॥अधमश्च।
मंडोन्नविकारः॥करंडःकुशभांडः॥वरंडःकाष्ठविशे
षः॥शपथःप्रत्ययकरणं॥अंबरीषोभ्राष्ट्रः॥८१॥ म
थुरातनुस्तनूर्वर्तिनीसूचियवागूर्वर्णिनिकाशा
शर्कराःस्त्रियांपुंसितर्कश्च॥८२॥ एतेस्त्रियांभ
वंति॥इयमथुरानगरी।तनुःशरीरं॥तनूस्तदेवाव
र्तिनीकाष्ठोद्भवशब्दसाधनं॥सूचीमूलंपापस्य।य
वागूःअन्नविकारः॥वर्णिःसर्पिः॥निकाशाकर्षवि
कारः॥शर्करागुडविकारः॥तर्कःपुंसिभवति॥अयं
तर्कउहः॥चशब्दःपादपूरणे॥८२॥ बंधुरविषा
णयोस्त्रिकंभवेत्यल्वलंतृतीयंस्यात्॥शकटोशी
रकुतूहलशरावट्टदानीजानीहि॥८३॥ त्रिक
मितिलिंगात्रितयं॥अयंबंधुरः॥इयंबंधुरा॥इदंब
धुरंउत्तप्तमांसं॥अयंविषाणःइयंविषाणं॥शृगं पल्व
लंतृतीयंनपुंसकमित्यर्थः॥इदंपल्वलं॥अल्पस
रः॥एतानिनपुंसकानिजानीहि॥इदंशकटयानं॥
इदंशुशीरंवीरणमूलं॥कुतूहलंकुतुकं॥शरावमृन्म
यभाजनं॥इदंसमूहः॥८३॥ यूकोल्काशुक्तेयोष
धिवर्तिभुकुटयःस्त्रियांमुदिताः॥वाल्मीक्यध्वर
निर्यूहव्यूहमुस्तकाःपुंसिकुंभश्च॥८४॥ एतेस्त्रि
यांमुदिताः॥इयंपूकामस्तककृमिः॥उल्कासंघात

द्वयं॥ दग्धकाष्ठं च॥ शुक्तिर्जलसंभवं॥ ओषधिः फलपा
कांतो वृक्षविशेषः॥ वर्तिर्दीपस्य॥ भ्रुकुटिर्भूभंगः पु
ष्परचनावा॥ वाल्मीक्यादयः पुंसि भवंति॥ यथा वाल्मीकिः
ऋषिः॥ मृत्कूटश्च॥ अध्वरो यागः निर्यूहश्चंद्रपाणिः
ब्यूहः समूहः॥ प्रभूतः पुस्तको गंधद्रव्यं च कुंभो घटः
॥ ८४॥ केयूरतरलतूर्यगदानि नित्यं न पुंसके वि
द्मि॥ पुंसि गवाक्षं विद्यास्त्रियां श्यामा भुशुंडी भांडी
च॥ ८५॥ केयूरादीनि न पुंसके जानीहि॥ इदं केयू
रं बाहुभूषणं॥ इदं तरलमलंकारः॥ तूर्यं वादित्रं॥

॥ अंगं दं बाहुभूषणं॥ गवाक्षशब्दं पुंसि

विद्याज्जानीयात्॥ यथा अयं गवाक्षो वातायनः॥ एते
शब्दाः स्त्रियां भवंति॥ इयं श्यामा स्त्री॥ भुशुंडी आयुधं
भांडी भिंडिपालः॥ ८५॥ भवतोऽप जनोपपदावं
गपदो पुंसि नित्यमिमं निच्च्॥ रक्षणकोष्ठभ्रेषाश्च
सहनिपातोपसर्गभ्यां॥ ८६॥ अपोपपदे अंगश
ब्दः जनोपपदे पदशब्दश्च पुंसि भवतः॥ यथा अयम
पांगो नेत्रांतः॥ अयं जनपदो लोकः॥ एष्वादिभ्य इम
निच्च्॥ अनइत्यनुवर्तते॥ टेरिति टिलोपः॥ स्वरितो ह
लादिर्लघोरिति रेफादेशः॥ इमनिच्च्प्रत्ययांताः पुंसि
भवंति॥ अयं प्रथिमा॥ गरिमा॥ लघिमा॥ दृढिमा॥ इ
त्येवमादयः॥ एते पुंसि भवंति॥ अयं रक्षण स्तरुक्छा
नं॥ अयं कोष्ठो हरिशाला॥ अयं भ्रेषोऽन्यायः निपात
श्चादिः॥ उपसर्गः प्रादिः॥ ८६॥ स्थावराण्यज्यय

द्युठग्यक्वुजस्तु॥यदिवाभावेकर्मणिस्युस्तदेषो
नियतानपुंसकता॥८७॥ अण्॥अज्य॥यत्॥यु
ठक्॥यक्॥वुञ्च॥एतेप्रत्ययाःभावेकर्मणिवायदि
स्युस्तदातदंतानामेतेषांनपुंसकत्वंजानिहि॥यथा
हायनांतपुंरोहितादिभ्योऽण्॥द्विहायनस्यभावः॥
कर्मवाद्देहायनं॥यूनोभावःकर्मवायौवनं॥नघृत
इतिनलोपेप्राप्तेइत्यण्पठ्यतइतिप्रकृतिभावःस्त्रा
वरंयजमानं॥इगंतत्वेनलघूपध इत्यण्॥मृदोर्भा
वःकर्मवामार्दवं॥पारवःलाघवं॥आर्जवं॥अजप्रा
णिजातिभिर्जातिवयोवचनोगोत्रादिभ्योऽञ्॥अश्व
स्यभावःकर्मवाआश्वं॥गार्दभं॥वयोवचनात्कोमा
रं॥श्रीशवं॥उद्गात्रादेः॥इदमोद्गात्रं॥सख्युर्थइतियः
सख्युर्भावःकर्मवासख्यं॥स्तेयन्नलोपश्चेतियत्प्र
त्ययः॥स्तेयस्यभावःकर्मवास्तेन्यं॥होत्रादिभ्योयुः
होतुर्भावःकर्मवाहोत्रीयं॥योत्रीयं॥अंगात्रीयं॥दुहि
त्रीयं॥ठक्॥कपेर्भावःकर्मवाकापेयं॥रोहितादिभ्यो
यक्॥बृहस्पतेर्भावःकर्मवाबार्हस्पत्यं॥सेन्यापत्यं
वुञ्च॥योपधादुरूपोत्तमादुञ्च॥रमणीयस्यभावः॥
कर्मवारमणीयकं॥अहोरूपमित्यादिकेद्रष्टव्यं॥
॥८७॥ व्रजशूलौपुंसिनपुंसकेचमृधं॥कंबलतोम
रमुकुलकंदुकाःपुंसिभास्त्रास्त्री॥८८॥ व्रजशूल
शब्दौपुंसिभवतः॥अयंव्रजःअयंशूलः॥मृधंनपुंस
केविद्धि॥इदंमृधंयुद्धं॥एतेशब्दाःपुंसिभवन्ति॥अयं

कंबलः पुणीवस्त्रं ॥ अयंतो मरः शरप्रहरणं ॥ सुकुलः
 कुङ्कुमलः ॥ कुंदुकोयानं ॥ भास्त्राशब्दः स्त्रियां भवति
 इयं भास्त्राकमलपत्री ॥ ८८ ॥ आकारेकारंतं स्त्र
 वरं जंगमं स्त्रियां भवेन्नित्यं ॥ क्वचिदूक्ता रंतमपि प्रे
 तं वा पुंसि योनिः स्यात् ॥ ८९ ॥ आकारंतमीकारं
 तं यत्स्त्रावरं जंगमंतत्सर्वस्त्रीलिङ्गं भवति ॥ आकारं
 तं स्त्रावरं यथा ॥ इयं गंगार्यमुना ॥ नर्मदा ॥ ईकारंतं
 शरावती सरस्वतीत्यादि ॥ आकारंतं जंगमं यथा ॥ इयं
 देवदत्ता ॥ यशदत्तावलाका ॥ अंबिकेत्यादि ॥ ईकारं
 तं ॥ कुमारी गौरी ॥ ब्राह्मणी ॥ हस्तिनी ॥ श्वश्रूः ॥ बधूः ॥
 क्वचिदिति किं ॥ कटपूः ॥ धान्यलूः ॥ अयं योनिः इयं यो
 निः ॥ ९० ॥ वाग्विषयस्य च महतः संक्षेपतस्य
 विधिरुक्तः ॥ यन्नोक्तमत्र सद्भिस्तल्लोकतस्य च बो
 द्यः ॥ ९० ॥ इति श्रीमदखिलवाग्विलासमंडितस
 रस्वतीकंठाभरणानेककविशरणश्रीनरपतिसे
 वितविक्रमादित्यकिरीटकोटिनिघृष्टचरणारवि
 दाचार्यवररुचिविरचितोऽलिङ्गविशेषविधिः समा
 प्तः ॥

श्रीगणेशायनमः॥ गणितस्मनाममालां वक्ष्ये गुरुप्र
सादतः॥ बालानां हि सुबोधाय हरिदत्तो द्विजाग्रणीः॥ १
॥ अथ नक्षत्रनामानि॥ अश्विनी दक्ष भंदास्त्रना सत्पं
तुरगं हयम् भरणी यम भं याम्यं प्रोक्तं संतकमांतकं
॥ २॥ कुत्तिकाग्नि भमाग्नेयं कृत्तानं हव्यं वाहनं अनलं
दहनं क्षी च वह्नि भं च हुताशनं ॥ ३॥ रोहिणं रोहिणीं ब्रा
ह्मं प्राज्ञापत्यं च धातुभं मृगशीर्षं मृगशि रं सौम्यं मृ
गश्वशोभनं ॥ ४॥ मेंदवं च द्रुशशि भमिंदु चंद्र भमुच्य
ते आर्द्रा शिवं शिवं क्षी च शिव भं रोद्रमीश्वरं ॥ ५॥ दुषं
च शंकरं सर्वं शंकरं शशि शैश्वरं पुनर्वसु पुनः प्रोक्त
मादित्यं च तथा दिति ॥ ६॥ पुष्यं तिष्य गुरु भं च अश्ले
षा सर्पदेवतं सार्वभं समं धा च पितृदेवतं ॥ ७॥ पितृभं
पितरं पित्रं पूर्वा फाल्गुनि भाग्यभं भगं भाग्यंतथा
प्रोक्तोत्तरा फाल्गुनि चार्यभं ॥ ८॥ उग्रार्यमास्ततो ह
स्त अर्कं चैव तथा र्कं भं करं स वित्त सूर्यं क्षी चित्रात्वा
ष्टं च त्वष्ट्रं ॥ ९॥ सुरवार्द्ध कि संज्ञं च तथा स्वातिं
च मारुतं अनिलं वायुनक्षत्रं विशाखं द्रुग्निदेव
तं ॥ १०॥ शक्राग्नि भदिदेवं च मैत्रं मित्रानुराधकं ज्ये
ष्ठा शक्रं च शक्रं क्षी पौ रूहं तत र्येंद्रं ॥ ११॥ तथैव
वासवं क्षी च मूलनैष्कृति निर्मृति पूर्वाषाढा तथा
पूषा तोयभं च तथा वुभं ॥ १२॥ ऊषा चैवोत्तराषाढा
विश्वं च विश्वदेवतं अश्विं चैवैश्वर्यं विष्णुर्गोविंदं ह
रिं भं श्रुतिः १३॥ वासुदेवं धनिष्ठा च अविष्ठा वासवं

वसु शतभिषावरुणंचैव वारुणं शततारका ॥ १४ ॥
 अजमार्जपदं पूभंतथा जचरणं मतं तथोत्तराभा
 द्रपदमाहिर्वुधंच भंस्मृतं ॥ १५ ॥ रेवती पूषभं पौष्णं
 पूषमांत्यं च पौष्मभं पूषं चैवांत्यसंज्ञं तु कथितं शा
 खकोविदेः १६ ॥ इति नक्षत्रनामानि अथ नक्षत्रसं
 ज्ञाधियां य भमर्षे नक्षत्रंतारका इति गद्यते ॥ इति
 नक्षत्रसंज्ञा अथैकाद्यं कानां संज्ञा ॥ एकेंदुरजनीना
 यकुभुचंद्रं च मेदिनी ॥ धरारूपनिशाना यरजनी
 शनिशाकर ॥ १७ ॥ वसुधा सर्वरीकांतशशांकावन
 यस्तथा यत्र भूमीदु नामानि प्रोक्ता तत्रैकसंज्ञका
 ॥ १८ ॥ हिनेत्रलोचनः पद्मादस्त्राक्षियमवाहवः यम
 लाश्विभुजापाणि करयुग्मादयो मत्ताः २० ॥ कृशानुगु
 णरामाग्निपावकानलवन्हयः ऊताशनास्त्रयस्ति
 स्त्रं प्रोक्ताश्च शिखिनावुधैः ॥ २१ ॥ चतस्रश्चतुरेवे
 दाशागराद्विकृताश्चतुः समुद्रांभो निधिपुगाश्चूति
 नीररगीश्वराः ॥ २२ ॥ शरमार्गणवाणेषु सायकानि
 तमारुतः समीरणाक्षपवनाः पंचवातास्तथा शुगाः
 ॥ २३ ॥ षष्ठसंज्ञा षड्भुवंगरसा प्रोक्तमिनीषिभिः मुनि
 पर्वतशैलादिसप्ताचलनगास्मृताः ॥ २४ ॥ संज्ञाह
 याश्च चतुरगाः सप्तागमुनयोपि च ॥ अष्टानीं वसुनागे
 महस्तीदं त्यष्टकुंजराः ॥ २५ ॥ गोनंदां कनवानां च
 ग्रहखेटाखगास्तथा शून्याभ्रगगनं व्योमखमंव
 रनभोविषत् ॥ २६ ॥ आकाशनामयत्रैव तत्र शून्यमु

दाहर्तककुपदिककाष्ठाचदससंज्ञासदैवहि॥२९॥
 शिवैकादशरुद्राश्चसर्वेशाभवशंकरायत्रेश्वरस्य
 नामानितत्रैकादशकीर्तितः॥२८॥भास्करादित्य
 सूर्यार्कद्वादशचदिवाकरः॥रविःसहस्रकिरणदिन
 कृद्भवोद्युव॥२९॥बुधैद्वादशविज्ञेयायत्रनामभ
 वेद्रविःविश्वेत्रयोदशःप्रोक्तःइंद्रशक्रश्चतुर्दशः॥
 ॥३०॥आखंडलःसुरपतिःसुरेशमनुवासवाःतिथि
 पंचदशःप्रोक्तानृपभूपतिषोडशः॥३१॥ज्ञेयाषो
 ढशसंज्ञावैनामस्याद्यत्रभूपतेः॥अथसप्तदशा
 त्यष्टितत्रैवाष्टदशाधृतेः॥३२॥द्वाविंशतेराकृतिश्च
 नखसंज्ञास्तुविंशतिःसिद्धाजिनाश्चतुर्विंशत्तत्त्वं
 चपंचविंशतिः॥३३॥सप्तविंसतिनखत्राधिषायक्षो
 ढुश्चकथ्यतेदंतारदाश्चद्वात्रिंशत्संज्ञोक्तामुनि
 संमर्त॥३४॥त्रिदशादेवत्तादेवास्त्रयस्त्रिंशत्सुर
 बुधाःत्रिविष्टपाश्चविवुधासंज्ञाकानांसदास्कुटा
 ॥३५॥इत्यंकसंज्ञा॥अजक्रियोमेषसंज्ञाप्रोक्ताबुधै
 श्चगोवृषंमिथुनोवैणिकोयुग्नोप्रोक्तोकर्कश्चकीट
 कः॥३६॥मृगारिमृगराट्सिंहोमृगेंद्रकेसरीहरी॥
 नारीस्त्रीयुवतीयोषित्कन्याचप्रमदांगना॥३७॥व
 णिकर्तुलावाणिजश्चवृश्चिकोलिसंरीरूपः॥चापो
 धनुश्चधनुषोकोदंडकार्मुकोपिच॥३८॥तथैव
 विबुधैःप्रोक्तोनक्रश्चमकरेमृगःघटकुंभश्चक
 लशोमत्स्योमीनोभूषोमत्तः॥३९॥इतिराशिसंज्ञा

प्रथमं तनुश्च मूर्तिरद्यं देहशरीरकंद्रविणंधनं हि
 तीयं च द्रव्यं च समर्थं विधिः ॥४०॥ कुटवं स्वाप्तं च मु
 खं विभवं श्रेयं वैभवं सहजं सहस्तृतीयं च पराक्रमं
 सहोदरं ॥४१॥ विक्रमं त्रिंश्वदुंश्चिक्यं चतुर्थं हितु
 कं जलं जननीमातृपात्तालं बंधुतूर्यं सखं सुहृन् ॥
 ॥४२॥ रसात्तलां तु वेष्टोक्तं पंचमं सुतमात्मजं संता
 नं बुद्धिसंज्ञाच विद्याधीश्वरं नन्दनं ४३ ॥ अरिः षष्ठं विप
 र्शं च द्वेषः शत्रुश्च षट् द्विषं विरोधी वैरिः संज्ञं च षट्
 कोणं च सप्तकं ॥४४॥ कलत्रं सप्तमं चाथ द्यूतं च स्म
 रमन्मथं जामित्रं मदनाह्वानं कामंततोष्टमं मूर्तिं ॥
 ॥४५॥ निमीलनं च निधनं रं ध्रुमृत्युर्विनाशनम्
 छिद्रं वसुत्ततो भाग्यं धर्मं च नवमं तपः ॥४६॥ त्रिको
 णं च तथा काशं व्यापारं दशमं विपत्कर्म वराख्यं
 व्योमं च गगनं पुष्करं नभः ॥४७॥ एकादशं भवं ला
 भं प्राप्तिमापमुदाहृतं अंत्यं व्ययं द्वादशमं रिष्यं प्रा
 दुर्मुनीश्वराः ॥४८॥ इति द्वादशभावानां संज्ञा ॥
 अन्यच्च चतुर्थं मष्टमं प्रोक्तं चतुरस्रं सदैव हि दशै
 कादश षष्टस्त्रिंशश्चोपचयानि च ॥४९॥ अन्या
 ह्युपचयानि स्युर्गर्गद्यैर्गदितानि वै कंठकं केंद्रमि
 त्युक्तं तथा बुधैश्चतुष्टयं ॥५०॥ द्यूनां बुद्धशमेका
 निततः पणफरं स्मृतं द्विपंचाष्टमलाभानां ततश्चा
 पीक्षि मं भवेत् ॥५१॥ व्ययारिसहधर्मीणां त्रिको
 णनवपंचमं ॥ इति केंद्रत्रिकोणपणफरआपे

दाहृतं ककुपदिककाष्ठाचदससंज्ञासदेवहि॥२७॥
 शिवैकादशरुद्राश्च सर्वेशाभवशंकरायत्रेश्वरस्य
 नामानितत्रैकादशकीर्तितः॥२८॥ भास्करादित्य
 सूर्यार्कद्वादशं च दिवाकरः॥ रविः सहस्रकिरणदिन
 कृद्नवोद्युवः॥२९॥ बुधैर्द्वादशविज्ञेयायत्रनामभ
 वेद्रविः विश्वेत्रयोदशः प्रोक्तः ईद्रशक्रश्चतुर्दशः॥
 ॥३०॥ आखंडलः सुरपतिः सुरेशमनुवासवाः तिथि
 पंचदशः प्रोक्तानृपभूपतिषोडशः॥३१॥ ज्ञेयाषो
 ढंशसंज्ञावेनाम स्याद्यत्रभूपतेः॥ अथ सप्तदशा
 त्यष्टितत्रैवाष्टदशाधृतेः॥३२॥ द्वाविंशतेराकृतिश्च
 नखसंज्ञास्तुविंशतिः सिद्धाजिनाश्चतुर्विंशत्तत्त्वं
 च पंचविंशतिः॥३३॥ सप्तविंसतिनक्षत्रं धिषायक्षो
 दुश्चकथ्यते दंतारदाश्च द्वात्रिंशत्संज्ञोक्तामुनि
 संमतं॥३४॥ त्रिदशादेवता देवास्त्रयस्त्रिंशत्सुर
 बुधाः त्रिविष्टपाश्च विबुधासंज्ञाकानां सदा स्फुटं
 ॥३५॥ इत्येकसंज्ञा॥ अजक्रियोमेषसंज्ञाप्रोक्ता बुधै
 श्च गोवृषं मिथुनो वेणिको युगमो प्रोक्तो कर्कश्च कीट
 कः॥३६॥ मृगारिमृगराट् सिंहो मृगेंद्रको सरीहरी॥
 नारीस्त्रीयुवती योषित्कन्या च प्रमदांगना॥३७॥ व
 णिकस्तुलावाणिजश्च वृश्चिको लिंसरीरूपः॥ चापो
 धनुश्च धनुषो कोदंडकार्मुकोपि च॥३८॥ तथैव
 विबुधैः प्रोक्तो नक्रश्च मकरो मृगः घटकुंभश्च क
 लशो मत्स्यो मीनो भूषो मत्तः॥३९॥ इति राशिसंज्ञा

प्रथमं तनुश्च मूर्तिराद्यं देहशरीरकंद्रविणंधनं हि
 तीयं च द्रव्यं च समर्थं विधिः ॥ ४० ॥ कुटवं स्वाप्तं च सु
 खं विभवं श्रेयैव वैभवं सहजं सहस्तृतीयं च पराक्र
 मं सहोदरं ॥ ४१ ॥ विक्लं मंत्रिश्च दुश्चिक्यं चतुर्थं हितु
 कं जलं जननीमातृपात्तालं वंधुतूर्यं सखं सुहृत् ॥
 ॥ ४२ ॥ रसात्तलां वुवेषमोक्तं पंचमं सुतमात्मजं संता
 नं बुद्धिं संज्ञां च विद्याधीश्वरं नंदनं ॥ ४३ ॥ अरिः षष्ठं विप
 लं च द्वेषः शत्रुश्च षट्द्विषं विरोधी वैरिः संज्ञं च षट्
 कोणं च सप्तकं ॥ ४४ ॥ कलत्रं सप्तमं चाथ द्यूतं च स्म
 रमन्मथं जामित्रं मदनाह्वानं कामंततोष्टमं मृतिं ॥
 ॥ ४५ ॥ निमीलनं च निधनं रं ध्रुमृत्युर्विनाशनम्
 छिद्रं वसुत्ततो भाग्यं धर्मं च नवमंतपः ॥ ४६ ॥ त्रिको
 णं च तथा काशं व्यापारं दशमं विपत्कर्म वराख्यं
 व्योमं च गगनं पुष्करं नभः ॥ ४७ ॥ एकादशं भवं ला
 भं प्राप्तिमापमुदाहृतं अंत्यं व्ययं द्वादशमं रिष्यं प्रा
 दुर्मुनीश्वराः ॥ ४८ ॥ इति द्वादशभावानां संज्ञा ॥
 अन्यच्च चतुर्थं मष्टमं प्रोक्तं चतुरस्रं सदैव हि दशै
 कादश षष्टिं संज्ञाश्चोपचयानि च ॥ ४९ ॥ अन्या
 ह्यपचयानि स्युर्गर्गाद्यैर्गदितानि वै कंटकं केंद्रमि
 त्युक्तं तथा बुद्धेश्वरं तुष्टयं ॥ ५० ॥ द्यूनां बुदशमेका
 नित्ततः पणफरं स्मृतं द्विपंचाष्टमलाभानां ततश्चा
 पील्लिमं भवेत् ॥ ५१ ॥ व्यस्यारि सहधर्माणां त्रिको
 णनवपंचमं ॥ इति केंद्रत्रिकोणपणफरं आपो

क्रिमसंज्ञा ॥ आलयभुवनं गेहं गृहं क्षेत्रं च मंदिरं
 ॥ ५२ ॥ स्थानं च सदनं वेश्म तथावासं विनिर्दिशे
 त् इति भुवनसंज्ञा आदित्यः सविता सूर्यस्ति
 ग्मांशुर्दिनकृद्रविः ॥ ५३ ॥ सहस्रकिरणः पूषा प्रद्योत
 नो दिवाकरः पतंगस्तपनो मित्रो मार्त उस्तरणिर्भगः
 ॥ ५४ ॥ विकर्तनः सप्तसप्तिः सप्ताश्वद्युमणिः खंगः वि
 रोचनो दिनकरो दिनमणिस्तुरहर्षतिः ॥ ५५ ॥ दिवां
 पतिर्दिनेशश्च दशसतांशुर्यमाविवश्वानिनां शुमा
 लिं प्रभाकरश्च भास्वरः ॥ ५६ ॥ अर्कस्त्रयीतनुर्भीनु
 स्तिग्मांशुर्मिहिरो हरिः ॥ ५७ ॥ इति सूर्यनामानि चंद्र
 मारजनीनाथो रोहिणीवत्सभो विभुः दोषाकरो निशा
 नाथो प्रालेयांशुनिशापतिः ॥ ५८ ॥ अक्षो राजा शशि
 श्चंद्रो मृगांकरजनीकरः रजनीशो यामिनीशं सपा
 करो निशाकरः ॥ ५९ ॥ ईदुर्निशीथिनीनाथस्य पेशो
 सर्वरीपतिः शशांकः शीतरश्मीश्वसोमोस्त्रिनयनो
 मत्तः ॥ ६० ॥ शीतकिरणो हिमरश्मिः शीतद्युतिर्हिमद्युति
 राजश्चेतरश्मिः शीतांशुर्यामिनीपतिः ॥ ६१ ॥ भेषो हि
 मरश्मिमालि धिष्मेशस्तारकाप्रभुः उडुपो रोहि
 णीकांतो द्विजेंद्रो रोहिणीप्रियः ॥ ६२ ॥ इति चंद्रनामानि
 मंगलोत्कभूमिसुतो लोहितो भूमिनंदनः क्षोणिजो
 मेदिनीस्तनुर्भूमिजोधरणीसुतः ॥ ६३ ॥ क्षितिजः पृथि
 वीस्तनुर्मदिनीनंदनः कुजः धरासुतो धरणिजो वक्रो
 भूमिजभूमिभूः ॥ ६४ ॥ धरात्मजो धरास्तनुरक्षोणी

कुभुः ऊर्वीसूतो य्यवनिजो भूसुतः क्षितिनंदनः
 ॥ इति भोमनामानि रोहिणीनंदनः सोम्य
 ॥ ईदुजो ज्ञ श्र शशिजो रोहिणीजो शशं
 ॥ ईई ॥ सोमजो वित् शशीज श्रंद्रजो हिमरश्मि
 शशक श्रंद्रमा सूनुको विदो गदितो बुधैः ॥ ६७ ॥
 ॥ रीर्वहस्यतिर्जीवो धिषणो देवंद्र
 ईद्रमंत्री देवगुरुर्नाकनापकचर्चितः
 ॥ ज्योवासवेज्यो देवेज्यः सचिवो गुरुः
 ॥ गिरसो वाक्पतिश्चांगिरसुतः ॥ ६८ ॥ इति गु
 ॥ कविर्देत्यगुरुः शुक्रो भार्गवो भृगुनंदनः
 ॥ ६९ ॥
 ॥ पूर्वदेवगुरुर्भृगुः आत्स्फुजि त्रिदशाह
 ॥ त्तो देवारि पूज्य च ॥ ७० ॥ इ
 ॥ मः शोरीशो रार्कतनयो र्कजः
 ॥ छायासूतो रवेः सुतः ॥ ७१ ॥
 ॥ सूर्यजो सूर्यतनयः
 ॥ शक्रः ॥ ७२ ॥ मार्तण्डजो सूर्यसुतो भ
 ॥ जः शनिः सूर्यपुत्रो भानुसु
 ॥ ७३ ॥ इति शनिनामानि राहुर्वि
 ॥ केयस्तथा तमः स्वर्भानुश्चंद्रमाश
 ॥ नोमतः ॥ ७४ ॥ इति राहुकेतु
 ॥ र्वेटीद्युचरो र्वेचरो ग्रहः
 ॥ ७५ ॥ वियज्ञोग

भस्वरः तथा गगनवर्त्मा च द्युगाभी च मरुत्यथी ॥ ७७ ॥
 इति ग्रहनामानि चैत्रादिनाममासानां बुधैः संज्ञा प्र-
 कीर्तिता मधुश्रवमाधवः शुक्रशुचिर्नभोनभस्यैवे ॥
 ॥ ७८ ॥ ईषूर्जो सहः सहस्यो तथा तपतपस्यको भाद्र-
 पदप्रोष्ठपदः प्रोक्तश्चाद्यैर्मुनीश्वरैः ॥ ७९ ॥ इति मा-
 सनामानि मासोदर्शावधिश्चाद्र सौरोर्कराशिचारत-
 सावनो दिनत्रिंशद्भिर्नाक्षत्रैश्चंद्रमाक्रमात् ॥ ८० ॥ इति
 चक्षुर्विधमाससंज्ञा अक्षरैः षष्ठिभिर्दार्धैः पलमेकं बु-
 धैः स्मृतम् पलेश्वरवरसैर्नाडीप्रमाणं भवति स्फुटं ॥
 ॥ ८१ ॥ नाडी घटी च घटिका विनाडी फलमीरितम् दि-
 नस्य रात्रे स्तूर्यां शो सोयामः प्रहरोच्यते ॥ ८२ ॥ इति घटी
 पलप्रहरसंज्ञा ॥ वासरोदिवसो घस्त्रस्तथा होद्युर्दिन-
 स्मृतं इति दिनसंज्ञा निशीथिनी क्षया रात्रिं प्रोक्तान-
 त्तं च शर्वरी ॥ ८३ ॥ दोषानि शास्त्रियामाचरजनीयामि-
 नीतमी इति रात्रिसंज्ञा दिनार्द्धाद्भूतमध्यान्हं रात्र्यर्द्धा-
 द्युमहानिशा ॥ ८४ ॥ निशीथो मध्यरात्रिश्च रात्रि शेष-
 स्ततः परंतथैव रात्रेः पूर्वार्द्धं सूर्यास्ताच्च गतानिशा ॥
 ॥ ८५ ॥ सूर्योदयाच्च मध्याह्ने यावत्पूर्वोहसंज्ञकं तथा
 मध्याह्नतः पश्चाद्दिनशेषे पराह्नकं ॥ ८६ ॥ इति पूर्वा-
 ह्नपरान्हसंज्ञा दिनरात्रेरहोरात्रं प्रोच्यते षष्ठिना डि-
 कं दिनैः पंचदशमितैः पक्षैकोपि निगद्यते ॥ ८७ ॥ प-
 क्षशुक्लः सितः श्वेतो वलक्षो बहुलोत्तरः असितो बहु-
 लः कृष्णो शुक्लोत्तरसितोत्तरः ॥ ८८ ॥ इति पक्षसंज्ञा प-

: स्यात्तु त्रुर्मासद्वयेन च त्रुत्तु त्रयेणा
 यनः स्यादयं न द्वयेन वत्सरः ॥ ८९ ॥ वर्षाब्दहाय
 : संवत्सरः समास्मृतः इति त्रुत्वयनवर्षसंज्ञा
 चुस्तिथीनां नामानिवुधाः प्रतिपदादितः ॥ ९० ॥
 ल परं लक्ष्मीवती
 वलासुमहती तथा ॥ ९१ ॥ उग्रकर्मा
 वतिजयाततः उग्राततः पंच ॥ ९२ ॥
 मासिका ॥ ९२ ॥ चतुर्दशी दिवा भूता चैकादशी
 नं अमावास्या नष्टकलादर्शो नष्टेन्दुरुच्यते ॥ ९३ ॥
 थिर्नदाषष्ठी च प्रतिपत्तया द्वितीया सप्त
 गदिता द्वादशी बुधैः ॥ ९४ ॥ अष्टमी तृतीया त
 वमी तथा प्रो
 र्दशी ॥ ९५ ॥ पंचमी दशमी पूर्णा
 येव च प्रोक्ता च पूर्णिमा राका प्रतिपत्संयुता यदा ॥
 ९६ ॥ पूर्णिमानुमतिस्तद्वद्यदा चतुर्दशी युता अमा
 ९७ ॥ तथैव
 प्रतिपन्मिश्रा सामावास्या कुहुः स्मृता नक्षत्रमृक्ष
 प्रोक्तं प्रस्तावा द्वात्रिंशं संयुतं ॥ ९८ ॥ अंशो भागोल
 वः प्रोक्तो लिप्ता च कलिका कला विलिप्ति का च विक
 ला सदा बुधैर्निगद्यते ॥ ९९ ॥ षष्ठिभिर्विकलाभि
 : षष्ठिभिर्भोगोर
 शिरंशैश्च रवाग्निभिः ॥ १०० ॥ राशिभिर्द्विरंशैश्च
 तथैव भगणं मलं इति राश्यंशकला संज्ञा षड्विंश

राशिभिर्भाद्वचक्रार्द्धप्रवदेतिचराशेरर्द्धभवेद्धोराद्रेष्का
 णस्त्रितियांशकः तथैवार्काशकोराशिद्वादशांशमुदा
 हता॥ २॥ राशेस्त्रिंशन्मितोभागस्त्रिंशांशोविवुधैस्मृतः
 पूर्वाप्राचीतथैवेंद्रीसुरेशुदिशिरुच्यते॥ ३॥ आग्नेयीव
 द्दिकोणाचतथावानलदिग्मतः यमदिग्दक्षिणायाम्या
 रक्षोदिग्नेर्ऋतिस्तथा॥ ४॥ पश्चिमावारुणीप्रोक्ताप्रती
 चीस्यादिशाजलावायव्यानिलामारुताचसौम्योदीची
 तथोत्तरा॥ ५॥ ईशानीशिवदिग्रीद्रीशांभवीशंकरस्य
 दिक् इतिदिग्नामानि राशयश्चरसंज्ञोक्तामृगाजतु
 लकर्कटार्द्ध॥ कुंभालिवृषसिंहाश्र्वकीर्तितास्थिरराश
 यःचापयुग्मभषाप्रोक्ताकन्याचद्विस्वभावका॥ ७॥
 इतिचरस्थिरद्विस्वभावसंज्ञा कर्कादिराशिषट्कस्येभा
 स्करेदक्षिणायनंरवौमृगादिषट्द्राशोस्थितेचेवोत्तरा
 यणं॥ ८॥ इतिदक्षिणोत्तरायणसंज्ञा सूर्यस्यादुत्तरे
 गोलोमेषादिषट्संस्थितेयामगोलोभवेद्वर्कस्थिते
 षड्भिस्तुलादिभिः इतिउत्तरदक्षिणगोलसंज्ञा स्थिर
 राशोचसंक्रांतौभानोर्विष्णुपदातिसातथैवद्विस्वभा
 वाचखड्गशीतिमुखिभवेत्॥ ९०॥ भानोर्मकरसंज्ञाच
 प्रोक्तोत्तरभिधायनंक्रियलुलाविषुवतीसंक्रांतिर्गदि
 तारवेः॥ ९१॥ इतिसंक्रांतिसंज्ञा मीनाजसंस्थितेभा
 नोवसंतर्तोउदाहृतः ग्रीष्मश्र्ववृषयुग्मस्येवर्षाकर्क
 हरीस्थिते॥ ९२॥ कन्यातुलस्येतपनेज्ञेयः शरद तुः
 सदा हेमंतश्र्वालिचापस्येशिशिरोमृगाकुंभयोः॥ ९३॥

॥ सा सुतामिथुनसंज्ञाश्र्वकोदंडाद्यंदलन
 नक्रस्यात्यदलमीनोघटश्र्वजलराशयः॥१४॥ गो
 सिंहाजमृगाद्यर्द्धधनुरंत्यंचतुष्पदाकीदस्तुकर्क
 टौराशिर्दश्र्विकोपिसरीसृपः॥१५॥ इतिनृचतुष्पद
 वृषाजचापिमिथुननक्रक
 ॥१६॥ पक्षांतरे॥ पृष्टोदयाकर्किधन्वीनक्राजवृ
 षाः॥१७॥ उक्तःस्वोच्चस्थितोदीपस्वस्थश्र्वस्वगृहोग्रहः
 ॥१८॥ तोमित्रगेहस्थोशांतश्र्वशुभवर्गगः॥१९॥ शक्तसु
 पीडितःपापसंयुक्तः
 पापगणोस्थितः॥२०॥ तथैवनीचोदीनस्यग्र
 होनवप्रकारकइतिनवप्रकारसंज्ञाभौमशुक्रबुधे
 ॥२१॥ मंदार्किजीवास्वगृहेक्र
 ॥२२॥ इतिस्वगृहसंज्ञाअजवृषमृगा
 ॥२३॥ स्थितासूर्यादयस्तु
 गोप्रोक्तांशैःपरमोच्चकैःइतिसूर्यादीनामुच्चसंज्ञातुला
 ॥२४॥ प्रोक्तांशैःप
 ॥२५॥ क्रमात्इतिसूर्यादीनांनी
 चसंज्ञाआसागुणाष्टविंशतितिथिभूतक्रसमितेनस्व
 ॥२६॥ भागेषुपरमोच्चस्थानीचसूर्यादयोपिचइतिस
 ॥२७॥ क्रमान्मूलत्रिकोणस्याजे
 ॥२८॥ सिंहोदयोमेपकन्याचापतोति

घटेष्वपि इति सूर्यादीनां मूलत्रिकोणसंज्ञासिंहेन रंवांशः
 सूर्यस्य त्रिकोणः स्वगृहस्ततः ॥ २४ ॥ वृषे भागास्त्रयः
 स्वोच्चं विधोः परं त्रिकोणकं मेषेर्कोणास्त्रिकोणं च ध
 राः सूनोस्ततः स्वतः ॥ २५ ॥ कन्यायां तिथयो भागाः
 स्वोच्चं पंचततः परं त्रिकोणसंज्ञासोम्यस्य ततः स्वगृ
 हमुच्यते ॥ २६ ॥ चापस्त्रिकोणपंचांशः स्वक्षेत्रं चापरं
 गुरोः शुक्रस्त्रिकोणतिथ्यं शास्तुलायां स्वालयंततः
 ॥ २७ ॥ नवांशाश्च त्रिकोणोक्तं ततः स्वभवने घटे इति
 स्वगृहोच्चमूलत्रिकोणसंज्ञा कंडोलसतिविप्रेण हर
 दतेन धीमता नाम मालाकृत्ताश्रेष्ठा गुरोः प्रासाद
 तोमया ॥ २८ ॥ इति श्रीहरिदत्ताचार्येण विरचितं गणि
 तस्य नाममालासमाप्ता ॥

लाभगः॥ऊर्द्धाष्टगः कामरूपसकारश्चत्रिकोपासः

॥१३॥ ऐज्ञानामृतोभौतिकश्वाधरोदामोदरस्तथा॥ वा
 गीशोवर्मभयदसेकारस्त्रिपुरस्तथा॥१४॥ ओसघोजा
 तोवासुदेवऊर्ध्वदन्तस्त्रिमात्रकः॥ आप्यायनीमन्नना
 यओकारोनागसञ्जकः॥१५॥ ओसङ्कूर्षणीनुग्रहेणे
 मुरारिर्व्यापिनीतथा॥ अथोदन्तगतोमायीनृसिंहाङ्ग
 स्तथौरसः॥१६॥ अंअङ्कूरोव्योमरूपश्चप्रद्युम्नश्चन्द्र
 संज्ञकः॥ अनुस्वारस्तथाविन्दुरङ्गारश्चशिरोव्ययः॥
 ॥१७॥ अःअनन्तश्चमहासेनोऽनिरुद्धोरसवर्णकः॥
 कन्यास्तननिभस्सर्गोविसर्गश्चान्तिमस्स्वरः॥१८॥
 कःक्रोधीशोधातृसञ्जश्चक्रीसृष्टिश्चकरादिगःवर्गादि
 गःपादवेषःककारःकामगस्मृतः१९खङ्कूर्धर्दिगदिच
 रद्विशाःखेटोदक्षिणकूर्परः॥कैटभारिश्चमातङ्गःसं
 हारःखार्णकस्मृतः॥२०॥ गस्मृतिःपञ्चान्तकप्रशा
 र्ङ्गीगणेशोमणिवन्धगः॥ गोमुखोगजकुम्भश्चगकार
 सिंहसञ्जकः॥२१॥ घखङ्गीशिवोत्तमोमेधादक्षिणा
 हुलिमूलगः॥ घनोघनस्वरश्चेवघकारोङोदिमस्मृ
 तः॥२२॥ उसञ्जाकोरुद्रकान्तिश्चदक्षाङ्गुल्यग्रसंस्थि
 तः॥ ल्लीववक्त्रश्चभद्रेणोङकारश्चानुनासिकः२३
 ॥ चहलीकूर्मेश्वरोलक्ष्मीवीमवाह्यादिगस्तथा॥ चि
 त्रधारीचञ्चलश्चचकारस्संस्मृतोबुधैः॥२४॥ कृ
 कनेत्रश्चमुशालीवामकूर्परगोद्युतिः॥ त्रिविन्दुकस्त
 थाचारीकृकारश्चलेश्चकाभिधः॥२५॥ जस्थिराजप
 न्नोजपजश्रुलीचचतुराननः॥ मणिवन्धगतोवामे

जकारंजनकोत्तमः॥२६॥भस्थितिः पाशीतथाजेशो
 वामाङ्गुलितलतः॥स्वस्तिकस्थाणुसञ्जश्र्वभकारो
 जान्तसञ्जकः॥२७॥जवामाङ्गुल्मग्रतःसिद्धिरंकुशी
 सर्वसञ्जकः॥मातङ्गेह्यनुगासनश्र्वजकारश्र्वनिरञ्ज
 नः॥२८॥टजरामुकुन्दस्तोमेशोदक्षपादादिगोमुखः
 गजाङ्गुल्यश्र्ववालेन्दुरमृताद्यष्टकस्मृतः॥२९॥ठला
 ङ्गुलीशोनन्दजश्र्वपालिनीचकमण्डलुदक्षजानुग
 तस्थापीठकारस्थविरस्मृतः॥३०॥डनन्दिषान्ति
 र्दारकश्र्वडामरोदक्षगुल्फगः॥व्याघ्रपादश्र्वभाङ्गु
 श्र्वडकारस्तोमरोमतः॥३१॥ढरेश्वरीचार्द्धनारी
 शोनरश्र्वारवान्तराकृतिः॥दक्षपादाङ्गुलीमूलोढलो
 ढकोढकारकः॥३२॥णउमाकान्तोनरकजिद्रति
 र्दक्षपदाग्रगः॥निर्वीणस्त्रिगुणाकारस्त्रिरेखोणस्स
 मीरितः॥३३॥तवामोरूमूलनिलयआषाढीकामिक
 हरिः॥तीव्रश्र्वतरलोनीलस्तकारःकीर्तितोवुधैः॥३४
 घदण्डिशोवरदःकुलोवामजानुगतस्मरः॥श्रीरीचा
 पिविशालाक्षस्थकारःपरिकीर्तितः॥३५॥दसत्योत्री
 शोहादिनीचवामगुल्फगतस्तथा॥श्रूलिकुवेरोदाता
 चदकारोधादिमस्मृतः॥३६॥धमीनेशस्सात्वतश्री
 तिर्वीमपादाङ्गुलीगतः॥धनेशोधरणीशश्र्वधकारोदा
 न्तिमस्मृतः॥३७॥नश्रीरीमेवेष्वरीदीर्घावामपादा
 ग्रसंस्थितः॥नरोनदिनोनादीचनकारश्र्वानुनासिकः
 ॥३८॥पतीष्णाचलोहितश्रूरोदक्षपार्श्वश्र्वपार्थिवः॥

प्रद्वे शोनान्तिमः फादि पकारोपि प्रकीर्तितः ॥ ३६ ॥ फ
 जनार्दनी शिखिरोद्गीवामपार्श्वकृतालयः ॥ फट्कारः
 प्रोच्यते सङ्घिः फकारः पान्तिमस्मृतः ॥ ४७ ॥ वक्त्रगलण्डो
 भूधरश्च भयाष्टगत्तस्तथा सुरसो वज्रमुष्टिश्च व
 कारोभादिमो मतः ॥ ४८ ॥ भविष्वमूर्तिर्द्विरण्डेषो
 निद्रानामिगतोपि च ॥ भु कुटीचभरद्वाजो भकारश्च
 जयापहः ॥ ४९ ॥ मवेकुराठश्च महाकालस्तन्द्गीजठर
 संस्थितः ॥ मन्त्रेशोमण्डलो मानी विषस्तूर्यो मकार
 कः ॥ ५० ॥ यमुधावालाचवायुस्त्वग्धृतश्च पुरुषोत्त
 मः ॥ यमुनो यामुने यश्च यकारो यान्तिमस्मृतः ॥ ५१ ॥
 रः क्रोधिनीचभुजङ्गे शीज्वाली रुधिरपावको ॥ रोचि
 श्चान्दक्षिणांशश्च रुचिरो रेफ ईरितः ॥ ५२ ॥ लक्रिया
 ककुद्गतो मांसपिनाकी भूर्वलानुजः ॥ लम्पटः शक्र
 सज्जश्च वाद्यो रन्तो लकारकः ॥ ५३ ॥ ववालो वामा
 सनिलयो मे देवारिद्वारुणो ॥ उत्कारी जलसज्जश्च
 खट्वा शोपिवकारकः ॥ ५४ ॥ शमृत्युर्वको वृषघ्नश्च
 हृदोदसकरस्थितः ॥ शङ्खः कर्णो स्थिः सज्जश्च शका
 रो विद्धिरीरितः ॥ ५५ ॥ षवृषः श्वेतेश्वरः पीतामज्जा
 हृदामवाहुगः ॥ षडाननश्चकारश्च कीर्तितश्च बुधैः
 खरः ॥ ५६ ॥ सभृगुश्चैतस्तथा हंसो हृदोदक्षिणपाद
 गः ॥ समयस्ताम्रगश्चुक्रस्तङ्गः तिस्तार्णकश्च शशी ॥ ५७ ॥
 हनभो वराहो नकुलो हृदो वामपदस्थितः सदा शि
 वोरुण प्राणो हकारश्च हयाननः ॥ ५८ ॥ लुंहदयान्ता

भिसंस्थानप्रिशवेशोविमलौसितः॥ लब्धु प्रयत्नश्चो
पान्त्योत्तुङ्गः प्रोच्यते बुधैः॥ ५२॥ स्रसंवर्तको नृसिं
हश्च हृदयान्मुरवसंस्थितः॥ अनन्तः परमात्मा च वज्र
कायोऽन्तिमाक्षरः॥ ५३॥ इतिहादिमतेमातृकाको
शः समाप्तः

॥ श्रीफत्तूहनारायणसिंहनाम्नो वाराणसीवा
सविनोदभाजः नानाविधैश्वर्य्यचयेन चोरो नितान्तका
नैच निशान्तवर्ण्य १ त्रिपुरभैरवीसन्निधौ निधौ विवि
धबुद्धिमत्संहतेरपि स्वस्वसुक्षमाधारिभू १७८७ मिते
शकवरेकुवौमासि शुक्रके २ पूर्णिमादिने पूर्णमुद्रणा
पुस्तकात्मनायासरस्वती धीरमानसानन्ददाभवत्त
दिभाजकं नाम चक्ष्महे ३ मेदिनीविद्वदानन्ददायिनीत
दनंतरमूरकाक्षरीद्वौद्विरूपौ सर्वशेनविभूषितौ ४ त्रि
कांडशेषस्तत्यश्वात्पदद्वन्द्वविभूषितः नानार्थकोश
नानार्थः सनाथः प्रार्थितस्ततः ५ लध्ववर्णैर्विरचिताने
कार्पध्वनिर्मजरी ततो हारावलीदिव्याशरीरपरिभूषि
ता ६ धनंजयो वररूचिर्नाममालातथैव च विपुलो मा
तृकाकोशः पंडितेन सुबुद्धिना मुद्रिताः प्रस्तरे सर्वे श्री

मन्मालालशर्मणा